

RÁNKI GYÖRGY

A Clerk-misszió történetéhez

„Ma a román katonák a Tiszánál és azon túl Románia határait biztosítják és az európai civilizációt védik a bolsevizmus destruktív hulláma ellen” — mondotta Bratianu román miniszterelnök 1919 augusztus elején Sibiuban, a Tanácsköztársaság bukása után Budapest felé előrenyomuló román hadsereget ünnepeelve.¹

Bratianu beszédének idézett mondatát azért emeltük ki a Clerk-misszióval foglalkozó cikkünk elejére, mivel úgy véljük, a Clerk-misszió történetét csak úgy lehet az eddiginél szélesebb horizontban vizsgálni, ha a békekonferencia magyarországi politikájával és az ország román megszállásával együttesen világítjuk meg.

A békekonferencia még habozott² a Tanácsköztársaság leverésének módzatait illetően, midőn a magyar Vörös Hadsereg sikertelen támadását követően a román hadsereg — mely a szovjet Vörös Hadsereg nehéz helyzetéből kifolyóan

¹ Georghe I. Brătianu. *Acțiunea politică și militară a românilor în 1919*. București 1939. 130. l.

² *Shenan David Spector: Roumania at the Paris Peace Conference. A study of the Diplomacy of Joan Brătianu*. New York, 1962.

D. Spector könyvével kapcsolatban *Eliza Campus* vet fel néhány figyelemre méltó kritikai szempontot (*Revue Roumaine d'Histoire* 1965. 1. sz.). Ezek között azonban számos egyoldalú észrevétel is van, melyekkel nem tudunk egyetérteni s melyekre dolgozatunk folyamán még visszatérünk. Campus helyesen húzza alá a román katonai intervenció burzsoá osztályjellegét s utal arra is, hogy ez az intervenció az antant antikommunista tervének részét képezte. Elhallgatja viszont, hogy az antant nem adta meg hozzájárulását a román intervencióhoz az adott formában, mivel a román nacionalista politikának külön szándékai is voltak. Campus nézetünk szerint azért hagyja figyelmen kívül illetve becüli alá ezeket a mozzanatokat, mivel az 1919-ben kialakult román államhatárokat kizárólag a román nemzeti egység megteremtésének szerves részeként kezeli. Spectorral szemben, aki a kérdést egyoldalúan csak az 1916-os bukaresti egyezmény szempontjából vizsgálja, Campus helyesen utal a gyulafehérvári határozat fontosságára és a néptömegek szerepére, de a bukaresti egyezményt szinte szeretné kirekeszteni a folyamatból. Éppen azért, mert a burzsoá nacionalista, s bizonyos fokig már imperialista vonásokat a román nemzeti egység megteremtésének körülményeinél figyelmen kívül hagyja, éppen e folyamat osztályjellegét nem értékeli helyesen. Az osztályszempontot mellőzi tehát, melyet más összefüggésben Spectornál hiányolt. Campus azért is szeretné teljesen jelentéktelennek feltüntetni a bukaresti egyezményt, az imperialista háború e tipikus termékét, mivel kétségbevonja Spector állítását, mely szerint 1919-ben nemcsak a román nemzeti egység megteremtése képezte a román burzsoá kormány politikájának célját, hanem „stratégiai határok” létrehozása, azaz terjeszkedés is. Az általa felsorakoztatott érvek azonban ebben a vonatkozásban nélkülöznek minden konkrétumot, hiszen az alba juliai határozatot semmiképp sem lehet a trianoni békeszerződésben megszabott határok, sőt az azokon még túl is menő román igények bázisának tekinteni. A kettő éppen e folyamat ellentmondásosságát fejezi ki, azt a körülményt, hogy a román nemzeti egységet egy burzsoá kormány valósította meg, így a román nacionalizmus is nem csupán mint egy elnyomott nemzet védekező törekvése jelentkezett, de mint a burzsoá terjeszkedő politika ideológiai és gyakorlati kifejeződése is.

meggyengítette a keleti hadszínteret — átkelt a Tiszán és mitsem törődve a békekonferencia figyelmeztetésével, hamarosan bevonult Budapestre. A békekonferenciának tehát alig volt ideje a Magyar Tanácsköztársaság bukását ünnepelni, mert szinte azonnal kiderült, hogy a román csapatok a bolsevizmus elleni harc ürügyén nem egyszerűen a nagyhatalmak akaratának szigorú végrehajtói, hanem saját önálló nagyhatalmi törekvéseik könyörtelen reprezentánsai.

A magyar probléma tehát távolról sem kerülhetett le a békekonferencia tanácskozásainak napirendjéről, sőt bizonyos fokig az addiginál bonyolultabb, összetettebb módon jelentkezett. A bolsevizmus veszélyét még egyáltalán nem tartották lezártnak, s szeretnék volna a polgári rend visszaállítását biztos kezekben tudni. Ugyanakkor joggal tartottak attól, hogy a román megszállás, mely az adott helyzetben a kapitalizmus restaurálásának és a rend fenntartásának legfőbb — szinte egyetlen — feltételét jelentette, erősíti a magyar nacionalista tendenciákat s az ellenállást a konferencia jórészt már eldöntött, de szerződésben még nem rögzített békejavaslataival szemben, melyek az etnikai szempontokat figyelmen kívül hagyó határokat kívántak az országra ráerőszakolni.³

A békekonferencia ugyan Clemenceau javaslatára teljes közömbösséggel deklarálta semmisnek a július végén Bécsben kötött egyezményt egy szociál- demokrata kormány megalakítására vonatkozóan, de alig néhány nap múlva már szembetalálták magukat a Habsburg József bábáskodásával létrejött szélsőreakciós Friedrich-kormánnyal. A békekonferencia ugyan egy táviraton túl lényegében mitsem tett a román csapatok előnyomulásának megállítását illetően, s két nap múlva már megérkeznek a jelentések a Budapestre bevonuló román csapatok parancsnokának álláspontjáról, mely az odaküldött szövetséges katonai misszió autoritását vonja kétségbe.

A békekonferencia ugyanis augusztus 5-én úgy döntött, hogy a Tanácsköztársaság bukása után, a fegyverszüneti szerződés végrehajtásának ellenőrzésére s a magyar kormánnyal való kapcsolat kiépítésére katonai missziót küld Budapestre. A misszióknak adott utasítások nemcsak az 1918. november 13-i belgrádi fegyverszüneti egyezmény által előírt katonai leszerelés kontrollját irányozták elő, de azt is, hogy a román csapatok intézkedéseit olyképpen befolyásolja, hogy azok esetleges magyar nacionalista érzelmek keltését elkerüljék. A békekonferencia hivatalos álláspontja szerint Magyarországon az antant-misszió s az általa jóváhagyott kormány a hatalom letéteményese; a Tanácsköztársaságot leverő román csapatokat pedig a június 13-i jegyzékben megjelölt határvonalra kell visszavonni.⁴ Augusztus 5-én meg is történik az antant-misszió kinevezése, de ez esetben a kinevezés annál is inkább formális aktus volt, mert hamarosan kiderült, hogy a békekonferencia tiltakozása Budapest román megszállása ellen távolról sem tartalmaz egységes szándékot. A francia külpolitika, élén Pichon külügyminiszterrel, egyáltalán nem tartotta sürgetőnek a román csapatok eltávolítását, s ennek a véleményének azzal is kifejezést adott, hogy a misszió francia tagja egy hét késéssel érkezett Budapestre. Hamarosan kiderült, hogy Bratianu politikájától mi sem áll távolabb, mint hogy egyszerűen a békekonferencia rendelkezéseinek végrehajtója legyen. A román csapatok ugyanis, melyeket a békekonferencia formailag azzal az

³ A trianoni békeszerződés határait a Békekonferencia 1919. jún. 13-i jegyzéke tartalmazta. Ld.: *Francis Deák: Hungary at the Paris Peace Conference*. New York. 1947. 28—90. l.

⁴ A békekonferencia tevékenységét a Tanácsköztársaság megdöntését megelőző és követő napokban lásd: Hoover Institute. American Peace Delegation. SH Bulletin 680. sz. 1919. aug. 17. Összefoglaló a magyar eseményekről.

ürüggyel küldött a Tanácsköztársaság ellen, hogy biztosítsák az 1918-as fegyverszünet feltételeinek betartását, — augusztus 5-én ultimátumban terjesztették elő az általuk jónak tartott új fegyverszüneti feltételeket.

Az új fegyverszüneti feltételek, melyeket még aznap este lejáró ultimátum útján akartak a Peidl-kormánnyal elfogadtatni, nemcsak azért teremtettek új körülményeket, mivel teljesítésük az ország teljes gazdasági kifosztásával lett volna egyértelmű,⁵ de azért is, mivel világosan jelezték, hogy a román politika semmibe veszi a békekonferencia határozatait.

A román politika önkényeskedése ugyan ez alkalommal még a konferencia elnökének, Clemenceau-nak rosszállását is kiváltotta és tanácskozásaikon Balfour angol külügyminiszter már addig jutott el, hogy megállapította: valóban Románia sérti meg a fegyverszünetet, — mégis az olasz és a francia külügyminiszter érvelése kerekedett felül, amely szerint a fegyverszünet megsértése előzetesen magyar részről történt, tehát a román megszállás jogos. A békekonferencia tehát megelégedett az új fegyverszüneti feltételekkel szembeni erőtlen tiltakozással. De alig telt el néhány óra, a román kormány új fegyverszüneti feltételeiről kézhez vett hír után, midőn megérkezett az antant katonai missziója már Budapesten tartózkodó tagjának, Gorton angol tábornoknak jelentése a Friedrich-kormány megalakulásáról is. S ha ugyan a Párizsba érkezett első hírek talán eltúlozták a román hadsereg szerepét a Friedrich-puccs sikerében, az bizonyosnak tűnt, hogy a nagyhatalmaknak úgy kell Magyarországon a régi polgári rendet megszilárdítaniuk, hogy ebben szembekerülnek mind a román nagyhatalmi étvággyal, mind a magyar uralkodó osztályok szélsőségesen reakciós csoportjaival.

A probléma lényegét Polk államtitkár, aki az amerikai külügyminisztériumot képviselte a konferencián, fejezte ki. Véleménye szerint ugyanis a román megszállás a maga brutalitásával csak erősítheti a bolsevizmust Magyarországon s avval a veszéllyel jár, hogy Lenin Oroszországban is érvként használhatja a szövetségesek antidemokratikus restaurációs szándékainak bizonyítására.⁶

Jóllehet a francia és olasz külügyminiszter nem értett teljesen egyet amerikai kollegájuk érvelésével, a román hadsereg új fegyverszüneti feltételei sértették a nagyhatalmak — mint Európa jövőjének egyedül lehetséges rendezőinek — önérzetét, s így elhatározták, hogy tiltakozni fognak e lépés ellen.⁷ Rövid néhány nap alatt nem ez volt az első eset, hogy a békekonferencia tiltakozó jegyzékkel fordul Bratianu román miniszterelnökhöz. Jóllehet e jegyzékek a szövetséges hatalmakkal való szakítással fenyegették a román kormányt, amennyiben nem tartja magát a szövetségesek határozataihoz, a szövegek végső megfogalmazása — jórészt francia diplomaták műve — mindig tartalmazta azokat a kitételeket, melyek Bratianu megnyugtatására s a kérdés elbagatelli-

⁵ A román fegyverszüneti feltételek — utalva a háború alatti német—magyar megszállás gazdasági következményeire, minden fegyver, hadianyag átadását, 300 000 román katona teljes felszerelését; 50% -át a magyar vasútnak, 30% -át a magyar marhaállománynak és a magyar mezőgazdasági gépeknek; 20 000 vagon búza, 10 000 vagon kukorica és 5000 vagon zab kiszállítását követelte. Emellett előírta a háború alatt Romániából elhurcolt hajók mellett a magyar hajóállomány 50% -ának átadását, a megszállás költségeinek fedezését és szénszállításokat. (Hoover Institute American Peace Delegation (A. P. D.) SH Bulletin 680. Annex XV.) A feltételeket közli továbbá *Guido Romanelli*: Nell'Ungheria di Bela Kun e durante l'occupazione militare Romana. Udine, é. n., 312. l.

⁶ United States (U. S.) Foreign Relations. Paris Peace Conference (P.P.C.) 1919. VII. 603.

⁷ H. I. A. P. O. SH Bulletin 680. Annex XX.

zálására alkalmasak voltak. Sajátos diplomáciai játék kezdett tehát kialakulni. A békekonferencia üzeneteire — melyeket a Quai d'Orsay szövegükben enyhített s átadásukat a bukaresti francia követ, nyilván felsőbb intencióra, napokkal elhúzta — a román kormány hosszú ideig sorozatosan nem válaszolt, majd egy concilians hangú dilatorius válasszal megelégedett s teremthetett olyan helyzetet, melyben a békekonferencia iránti formális hűségnyilatkozatokkal helyettesíthette a konferencia akaratának tényleges végrehajtását.

Bratianu először augusztus 9-én tartotta érdemesnek, hogy állást foglaljon a békekonferencia kívánságait illetően. Visszautasította a szemrehányásokat, leszögezte álláspontját: a belgrádi fegyverszüneti egyezmény nem tekinthető a továbbiakban érvényesnek, hiszen éppen a békekonferencia kérte fel a román hadsereget a Magyarország elleni hadjáratra. A hadjárat sikere véleménye szerint új helyzetet és új jogokat teremt; ezek az új jogok mindenekelőtt abban állnak, hogy mind a rend fenntartásában, mind az új kormány megalakításában a románok az antant-missziókkal együttesen léphetnek fel. Joguk van Budapest további megszállására s az ott található hadianyagok s más készletek elkobzására. Utalva arra, hogy a magyarországi bolsevizmus leverésével a román hadsereg mily nagy szolgálatot tett a béke ügyének, aggodalmát fejezte ki, hogy Romániától megtagadják ugyanazon jogokat, melyeket más államoknak a különböző megszállt területek kiaknázásában biztosítottak. Bratianu válasza öt nap múlva érkezett meg Párizsba s ezalatt a Budapestről gyorsabban befutott újabb jelentések a békekonferencián képviselt nagyhatalmak aggodalmait csak fokozták.

Augusztus 14-én kelt ugyanis Gregory kapitánynak, az amerikai segélyszervezet egyik délkelet-európai vezetőjének jelentése, melyben rámutat arra, hogy Magyarországon — bár az antant-misszió negyedik tagja, Alizé francia tábornok előző nap megérkezett⁸ — a helyzet súlyosbodott. „While the generals ponder the Roumanians plunder” (Míg a tábornokok haboznak, a románok rabolnak) szellemes megjegyzése arra utal, hogy a helyzet kulcsa teljesen a román hadsereg kezébe került. A román politika viszont a megszállás időtartamának meghosszabbítására törekedett, ezért a lefegyverzés nemcsak a fegyverszüneti egyezmény keretéig hajtotta végre, de minden fegyvert elkobzott. Az intézkedés célja ugyanis az volt, hogy a szövetségesek felé a kommunista veszélyre s a restaurált magyar tőkés-nagybirtokos rendelnymó szerveinek elégtelenségére hivatkozva, az ország megszállását minél tovább igazolják. Gregory jelentése ugyanakkor helyesen mutatott rá, hogy bár nem tudja, van-e hallgatóságos vagy direkt megegyezés a román hadsereg és a szegedi ellenforradalmi erők között, mindenesetre a román hadsereg azoknak a kezére játszik, hiszen a szegedi hadsereg marad egyedül az országban olyan testület, amely a románok esetleges kivonulása után a hatalom gyakorlására képes.⁹ Nagyjából egyidőben érkezett egy másik jelentés, mely a román kormány újabb területi követeléseiről szólt, Békés megyére s számos más tiszántúli területre vonatkozóan.¹⁰

Ha a román megszállás és az erőszakos rekvirálások gazdasági és politikai visszahatása állandó vita tárgyát képezte Párizsban, s különösen az amerikai küldött érvelt annak mihamarabbi megszüntetése mellett, úgy nem

⁸ Alizé tábornok korábban a román hadsereghez beosztott francia tanácsadó volt, s irányító szereppel bírt a román hadműveletekben.

⁹ Hoover Institut, American Relief Administration VI. 3381. Gregory aug. 14-i jelentése.

¹⁰ U.S. Foreign Relations P.P.C. XII. 629. Halstead aug. 19-i jelentése.

kevesebb nyugtalanságot okozott, hogy a Friedrich-kormányt egy Habsburg-főherceg nevezte ki, s működése ellen, mint egy esetleges Habsburg-restauráció kiindulópontja ellen, Csehszlovákia és a Szerb-Horvát-Szlovén állam határozottan tiltakozott.¹¹ A békekonzferencia elképzeléseiben a közös momentum, a forradalmi mozgalmak újbóli megerősödésétől való félelem tehát valójában lehetetlenné tette, hogy a román megszállás megszüntetését hatásosan követelje mindaddig, míg az ellenforradalom sorsa Magyarországon nincs biztos kezekben. A közös célt ugyanakkor bonyolították a legkülönbözőbb nagyhatalmi érdekek. A politikai rend biztosításán túlmenő igényei jórészt csak az amerikai politikának nem voltak. A francia politika nem is túlságosan leplezetten a román igényeket támogatta, rajtuk keresztül látván biztosítva Dunamedencei vezető szerepét; ezért határozottan a román megszállás időtartamának meghosszabbítására törekedett, és a békekonzferencia és Románia ellentétében általában mérséklőleg hatott, nem egyszer Románia oldalára állt. Más megfontolások juttatták azonos eredményre az olasz politikát. Románia 1919 őszi magatartásában gyakori motívum volt az 1916. évi bukaresti szerződésre való hivatkozás, mely nagyobb területet helyezett Romániának kilátásba, mint amit 1919 nyarán a békekonzferencia ténylegesen jóváhagyott. Tekintettel arra, hogy bizonyos fokig hasonló vita bontakozott ki a békekonzferencián az olaszoknak az 1915-ös londoni titkos egyezményben megígért területeket illetően, az olasz diplomácia úgy vélte, saját pozícióit gyengíti, ha egyértelműen fellép a románok területi követeléseivel szemben. Emellett az olasz diplomácia azt is szem előtt tartotta, hogy az új szerb-horvát-szlovén állam s Románia között a Bánát egy részének hovatarozását illetően komoly — olykor már fegyveres összecsapással is fenyegető — ellentét mutatkozott. Tekintettel arra, hogy saját területi követelése is a délszláv állam ellen irányultak, nem tartotta érdekeivel összeegyeztethetőnek Románia pozíciójának gyengítését.¹²

Viszonylag egyszerűbbnek tűnt Anglia álláspontja, amely a dunavölgyi szférát sohasem tekintette elsődleges hatalmi célkitűzésnek. Itt azonban a túlzott francia befolyás ellensúlyozásának célkitűzése került szembe a román olaj iránti nagyfokú angol érdeklődéssel s tette bizonytalanná, ingadozóvá az angol politikát Romániát illetően.

Nem kétséges, hogy a magyar belső viszonyok alakulása sem segítette a nagyhatalmak politikájának tisztázódását. A Friedrich-kormány összetételét s jellegét illetően nem volt kétség, de tehetetlensége iránt sem. Az angol—amerikai politika nehéz választás elé került: ha a románok távozását követeli, úgy óhatatlanul a reakciós, Habsburg-barát hírében álló Friedrich-kormány (amely még nem is rendelkezik fegyveres erővel) támogatójának tűnik, ha viszont nem sürgeti a román megszállás megszüntetését, úgy fennáll a veszély, hogy e megszállás, amint Troubridge admirális jelentette: „... a magyar lakosság hangulatát bolsevista irányba tereli”.¹³

¹¹ Lásd: Documents on British Foreign Policy 1919—1939. First series Vol. VI. 153. Graz belgrádi angol követ Curzon külügyminiszterhez, Beneš tiltakozó jegyzéke a békekonzferenciához lásd H. I. APD SH Bulletin 708. „A csehszlovák köztársaság nem kevésbé áll szemben Habsburg Józseffel, mint Kun Béla kormányával” — írta többek között a csehszlovák külügyminiszter. Leszögezi a továbbiakban, hogy szélső-reakciós magyar kormány milyen nagy veszélyt jelent a Dunavölgy békéjére. Az osztrák kormány is tiltakozott, lásd Documents on British Foreign Policy VI. 140. l. l.

¹² A kérdésre részletesen lásd: *Ivo Lederer: Jugoslavia at the Paris Peace Conference.* Yale. 1963.

¹³ Documents on British Foreign Policy. First Series VI. 158. Cuninghame jelentése Bécsből.

Viszonylag egyértelműbb volt a francia—olasz-vonal helyzete, amely arra hivatkozhatott, hogy a román megszállást a magyar belső helyzet is indokolta teszi, s a román csapatok funkciója nem csupán a forradalmi erők leverése, de a helyzet fenntartása a szélsőjobbaldali revansista erőkkel szemben is. A francia diplomácia mesterei azonban az ellenforradalom kezdődő terrorját, a Friedrich-kormány reakciós jellegét inkább ürügyként használták a román politika támogatásához, hiszen abban a pillanatban, mikor felmerült a Friedrich-kormány eltávolítása, azonnal halogató álláspontra helyezkedtek.

A Békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa augusztus 18-án foglalkozott a magyar helyzettel. Polk amerikai delegátus hangsúlyozta, hogy a Friedrich-kormány elismeréséről nem lehet szó, mivel reakciós, és nem minden társadalmi osztály nyert benne képviseletet. Tittoni olasz külügyminiszter azonnal enyhíteni kívánta a döntést, javasolva, kérdezzék meg ismét a budapesti antant-missziót. Pichon francia külügyminiszter elismerve ugyan a kormány reakciós jellegét, arra a sajátos álláspontra helyezkedett — a Tanácsköztársasággal szemben folytatott politika után —, hogy nincs joguk Magyarországot belügyeibe avatkozni. Polk ugyan még inzisztált a lemondatás mellett, de az ülés Pichon álláspontjával zárult, mely szerint „diplomatikusan kell eljárunk”.¹⁴

Az ellentétek jelentkezése a nagyhatalmak között egybeesett a magyar ellenforradalmi erők teljes zűrzavarával. Igaz, a szegedi ellenforradalmi kormány augusztus 13-án lemondott a Friedrich-kormány javára, de Horthy tengernagy, aki fővezérségével korábban önállósította magát, nyíltan kétségbe vonta a Friedrich-kormány főhatóságát. Az ellenforradalmi csoportok ugyan sürgették a román megszállás megszüntetését. Horthy odáig ment, hogy ígéretet tett 8000 főnyi fegyveres erejének 4 napon belül komoly hadsereggé való kiépítésére, feltéve hogy a szövetségesek támogatják. Értesülve viszont az antant köreiben jelentkező kívánságokról, polgári demokratikus kormány megalakítását illetően, óriási kampányt indítottak, mely szerint az antant zsidó uralmat kíván létesíteni Magyarországon. Az uralkodó körök, az arisztokrácia, de a gentry-kispolgári ellenforradalmi csoportok vezetői ezzel szemben készek voltak a román hadsereghez is segítségért fordulni, amellyel szemben más összefüggésben szélsőséges sovíniszta álláspontot képviseltek.^{14a} A gondolat persze nem volt új, hiszen a Tanácsköztársaság idején is, úgy a szegedi politikusok, mint a Nyugatira emigrált arisztokraták, román segítséget kértek. Petrescu Comnen román politikus írja meg emlékiratában, hogy 1919 nyarán Andrássy, Windischgraetz, Vázsonyi román—magyar együttműködést javasoltak a bolsevizmus leverésére.¹⁵

De hogy nem a kommunizmussal szembeni elvi ellentét vezette őket tervekben, azt az őszi események mutatják, midőn egy esetleges demokratikus kormány alakítását megakadályozandó, számos ellenforradalmi politikus — míg nyilvánosan a román hadsereg rablásai ellen impozáns szóáradatokban tiltakozott — a kulisszák mögött román—magyar perszonáluniót és különbékét javasolt.¹⁶

¹⁴ U. S. Foreign Relations PPC. VII. 683. 1.

^{14a} A minisztertanács aug. 16-i ülésén Schnetzer hadügyminiszter felvetette, egyezzenek meg a román kormánnyal esetleg a perszonálunió alapján. O. L. Minisztertan. jkv. 1919. aug. 16.

¹⁵ N. Petrescu Comnene: Considerazioni sulle memorie del ammiraglio Horthy. Rivista die Studi Politici Internazionale, 1955. 2. sz. A román külügyminisztérium anyagára támaszkodva ír erről E. Campus is.

¹⁶ Comnen: i. m.

Jórészt hasonló politikai manőverekről számol be Gregory kapitány jelentése is, mely szerint József főherceg, akit az antant-hatalmak nem szándékoztak kormányzónak elismerni, a szegedi ellenforradalmi erőkre s a románokra támaszkodva próbál hatalmon maradni.¹⁷ Gorton tábornok általában beszél a magyar arisztokráciáról, mint olyan politikai erőről, amely demokratikus kormánytól tartva a románokkal óhajt megegyezni, esetleg a román király trónra ültetésével.¹⁸ Teleki Pál gróf Diamandival — aki augusztus 8-án érkezett Pestre mint a megszálló hadsereg polgári kormánybiztosa — tárgyalt ugyanerről a kérdéstről, s akciójánál Bethlen István támogatását is élvezte.¹⁹

Mindebből, a kaotikus helyzetből a maga céljai érdekében rendkívül ügyesen dolgozó román politika húzott hasznot. Nem kétséges, Bratianu is tisztában volt azzal, hogy Budapest megszállását csak ideig-óráig húzhatja el. Magyarország azonban csak egyik — bár nem mellékes lap — volt a román politikai kártyái között. Ezért olyan közvetlen gazdasági előnyökön kívül, mint a rekvirálások zavartalan folytatása, avval számoltak, hogy magyarországi helyzetük kellő alku tárgya lesz abban a rendkívül sokirányú vitában, mely a békekonferencia s Románia között 1919-ben kibontakozott.²⁰ Még nem volt végleg megerősítve Besszarábia hovatartozásának kérdése, az osztrák békeszerződés aláírását is vonakodtak, hiszen mindenekelőtt a kisebbségeknek adandó jogok biztosítását a román politika a nemzeti szuverenitás megsértéseként értelmezte; disputa tárgyát képezte a Bánát területi felosztása, s végül, de nem utolsó sorban, még reménykedtek, hogy Magyarországgal szemben, ha nem is a bukaresti szerződés határait, de néhány újabb területet sikerül biztosítaniuk. Tudatában voltak annak, hogy a békekonferencia a belső egység hiánya, a francia támogatás révén, és mindenekelőtt a forradalmaktól való félelem következtében nem fog s nem is akar hatékonyan fellépni velük szemben. Ezért a bolsevizmus elleni harcban betöltött szerepükre — a Tanácsköztársaság megdöntésére s további veszélyére Oroszország, de Magyarország esetében is, — hivatkozva, lényegében megszerezték az antant hallgatóságos jóváhagyását a megszállás elhúzásához, azzal a kilátással, hogy majd olyan megbízható rendőri és csendőri erőket létesítenek, akikre a helyzet fenntartását kivonulásuk után rábízhatják. Ha a forradalmi veszély egyfelől, úgy a reakciós veszély másfelől szolgált a megszállás meghosszabbításának ürügyével. A szociáldemokrata Peidl-kormányt közvetett román támogatással döntötte meg Friedrich csoportja, s egy esetleges koalíciós átalakítással szemben is a román hadsereg támogatását élvezték, de a Párizsba menő román jegyzékben „a szomszédait veszélyeztető sovíniszta kormány” jelenléte ismét a román megszállás fenntartásának igazolására szolgált.²¹

¹⁷ Hoover Institute, American Relief Administration (ARA) VI. 350. Gregory, aug. 15.

¹⁸ Uo. 352. Gorton angol tábornok jelentése, aug. 16.

¹⁹ Documents on British Foreign Policy, VI. 193. Cunningham tábornok jelentése, aug. 21.

²⁰ Véleményünk szerint egyoldalú Campus idézett kritikájának állásfoglalása akkor, midőn arról ír, hogy a békekonferencián a nagyhatalmi diktátumokat adták át a kis országoknak általában, s érti ezt konkrétan is Románia s a nagyhatalmak viszonyaira. A marxista analízis nem általában állítja szembe a nagyhatalmakat a kis országokkal, s ha Campus utalna arra, hogy a vita lényegét a túlzott területi igények, a kisebbségek jogainak elismerésétől való vonakodás képezte, akkor már nem nyernénk ilyen egyoldalú képet a nagy- és kishatalmak viszonyáról a konkrét esetben. Nem is beszélve arról, hogy a nagyhatalmak szembenállása Romániával távolról sem volt egyértelmű, s a burzsoá román kormány formailag dacolva valamennyi nagyhatalommal, valójában a köztük levő ellentétet használta ki, bízva egy vagy két nagyhatalom támogatásában.

²¹ Documents on British Foreign Policy, VI. 195. Rattigan Cursonhoz aug. 30-án. Az

Egész augusztus folyamán folyt tehát a huzavona a Békekonferencia és a román kormány között a további teendőket illetően. Maga a megszállás ténye augusztus második felében már nem is okozott volna lényeges problémát a Békekonferenciának, hiszen figyelembe véve a Friedrich-kormány körüli nehézségeket, pillanatnyilag maguk is ezt tartották a legbiztosabb megoldásnak.²² Ha a román hadsereg, a nagyhatalmak presztízsét tekintetbe véve, legalább látszólag igyekszik eleget tenni követeléseiknek a magyarországi politikát illetően, úgy bizonyára elsősorban a megalakítandó magyar kormányra vonatkozó csatározások kerültek volna egyértelműen előtérbe. De a román politika nem prezentálta ezt a *sauve de face*-t sem. Ami a magyar rendőri erők szervezését illeti, erre nézve állandó ígéreteseik ellenére semmit sem tettek. Bandholtz tábornok az antant-misszió amerikai tagjának jelentése szerint Holban tábornok, a budapesti román megszálló erők parancsnoka augusztus 15-én kijelentette, hogy azonnal megkezdik 6000 tagú rendőrség felállítását, 19-én már csak 4000-ról beszélt, 26-án pedig kijelentette: naponta legfeljebb 30–40 embert tudnak szervezni, tehát az ígért rendőrség felállítása hetekbe kerül. Augusztus 16-án Mardarescu tábornokot felszólították, hogy a román csapatok Budapest kivételével ne lépjenek át a Duna vonalát, illetve, ha ezt már megtették, úgy oda vonuljanak vissza. A román tábornok kétségbevonta, hogy ez valaha is megtörtént; szerinte csak járőrök keltek át a Dunán. Augusztus 25-én az antant-misszió megismételte követelését, melyre a román fél részéről most egyáltalán nem érkezett válasz. Augusztus 27-én, midőn az antant-misszió újból szóvá tette a Dunántúl egy részét megszálló román csapatok kérdését, akkor két nap múlva elismerték a tény, s csupán arra tettek ígéretet, hogy további dunántúli előrenyomulásukat megszüntetik.²³

Augusztus 16-án, midőn tíz napi huzavona után Diamandi és Mardarescu tábornok végre elismerte a Szövetséges Katonai Bizottság autoritását, s egyáltalán hajlandónak mutatkoztak velük együttműködni,²⁴ a Békekonferencia nevében 8 pontból álló követelést nyújtották át a román képviselőknek. Ezekben mindenekelőtt a rekvizíciók megszüntetését, az elkobzott magánjavak visszaszolgáltatását, a magyar kormány belügyeibe történő beavatkozástól való tartózkodást követelték.

Az első válasz egy hét múlva érkezett, melyben a magyar katonaság által a háború alatt elkövetett rablásokra hivatkozva minden magyar tulajdonra 30% igényt jelentettek be. Valójában a rekvizíció szervezetten vagy szervezetenül, de tovább folyt. A Párizsba érkező riasztó jelentések sokasodtak. Augusztus 21-én Hoover tette szóvá a helyzet lehetetlenségét, majd hamarosan további jelentések érkeztek, melyek a Békekonferenciát ismét állásfoglalásra készítették.

osztrák ügyvivő szerint Schnetzer tábornok, a Friedrich-puccs egyik vezetője elismerte, hogy a puccs kérdését korábban megtárgyalták a román katonai parancsnokkal. Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien). Auswärtiges Amt. 887/1920.

²² Hoover, az amerikai segélyszervezet vezetője, aug. 18-án kérdést intézett Polk külügyi államtitkárhoz további politikai elgondolásaikat illetően. Polk azt válaszolta, hogy bár nem akarják elfogadni a Habsburgokat, maguk sincsenek tisztában azzal, hogy mit fognak csinálni. H. I. ARA VI. 363. Ugyanerre lásd Cnobloch osztrák ügyvivő szept. 2-i jelentését. Haus-, Hof- und Staatsarchiv. 887/6099.

²³ US Foreign Relations, PPC. XII. 698. kk. A román csapatok előrenyomulására lásd O. L. Minisztertan. jkv. 1919. aug. 19.

²⁴ Aug. 6-án a román hatóságok nem engedték a sajtóban nyilvánosan tudatni az Ellenőrző Bizottság megérkezését. Gorton tábornok tehát rölapokon közölte Budapest lakosságával.

A helyzet augusztus 25-én odáig fajult, hogy Polk követelésére Balfour támogatásával a Békekonferencia a Románia felé irányuló minden exportot, beleértve a hadianyag-exportot, azonnali megszüntetése mellett döntött.²⁵ A francia politika azonban távolról sem kívánta a döntést a magáévá tenni. Foch tábornok hamarosan tiltakozott, hivatkozva arra, hogy a döntés az oroszországi front és a francia haderő biztonságát veszélyezteti. Hamarosan kiderült, hogy a politikusok is jórészt a döntés szabotálása mellett vannak. Budapestről augusztus 30-án újabb riasztó hírek érkeztek. Troubridge admirális szerint a román kormány és a Friedrich-kormány között különbékére kerül sor, mely a román csapatok megszállását egy évre meghosszabítja, hogy ezúttal előkészítsék a két ország unióját. Az elképzelés azonnali vámunió létesítését is tartalmazza a két ország között, továbbá hozzájárul, hogy Szeged és Békéscsaba környékén néhány stratégiai pontot Romániának engednek át.²⁶

A Békekonferencia nehézsége nemcsak a román politikával való ellentétből fakadt. Nem voltak eredményesebbek a magyar kormány megalakítását illetően sem. Hosszas huzavona után ugyan augusztus 23-án végül keresztülvitték József főherceg lemondását. A kérdés körüli huzavona azonban Hoover látszott igazolni, aki szerint augusztus közepén, ha az antant erélyesen fellép, van lehetőség egy polgári demokratikus kormány megalakítására, de minden nap késedelem a reakciós erők erősödésével fog járni. S valóban így is történt. József — mint Habsburg — külpolitikailag teljesen inacceptabilis lévén, lemondott ugyan, ez azonban a kormány jellegén semmit sem változtatott. Így, midőn augusztus 28-án Friedrich bemutatta új kormányát, annak 14 minisztere közül 11 a régiből lett kooptálva; a katonai misszió joggal állapíthatta meg, hogy kormánya szintén Habsburg-kormány.²⁷ Friedrich ez alkalommal levelet intézet az antant-misszióhoz, s kormánya összetételét magyarázva avval indokolta a szociáldemokratáknak a kormányból való távolmaradását, hogy azok teljesen azonosították magukat a bolsevizmussal és a magyar burzsoázia nem kíván velük keveredni. Friedrich azt is közölte, hogy 3—4 hét után általános választásokat tart, melyek megszüntetik kormánya ideiglenes jellegét. A helyzet tehát elsősorban az angol és amerikai politika számára rendkívül veszélyesnek látszott. Így szeptember elején az addigig erélyesebb lépésekre határozták el magukat. A Békekonferencia szeptember 2-i ülésén Polk, utalva arra, hogy a román politikusok állandóan félrevezetik a békekonferenciát, határozott fellépést követelt. Clemenceau, aki külügyminiszterétől bizonyos fokig eltért a román politika támogatásában, azon a véleményen volt, hogy egy nemzetközileg ismert politikus személyes közvetítése útján ultimátumot kell küldeni a román kormánynak. Balfour is az erő álláspontjára helyezkedett, sőt esetleges szövetséges egységek Magyarországra küldését is felvetette. Polk és Balfour demonstrációként bizonyos számú hadihajónak a Fekete tengerre küldését is megpendítette. Tittoni olasz külügyminiszter azonban csak halogató álláspontra helyezkedett, s Clemenceau, akinek Polk és Balfour álláspontja — mind külpolitikai, mind belpolitikai okokból — soknak tűnt, megismételte korábbi javaslatát, mely szerint egyelőre elégedjenek meg erélyes hangú jegyzék átnyújtásával. A jegyzék pontjai a következőket tartalmazzák:

1. a román hatóságok megszüntetik a rekvirálást Magyarországon, s az addig elrekvirált javakat a konferencia rendelkezésére bocsátják;
2. nem kötnek különbékét Magyarországgal;
3. visszavonják a megszálló csapatokat.

²⁵ US Foreign Relations, PPC. XII. 695.

Ezzel Tittoni is egyetértett, kivéve az utolsó pontot. Ezt ugyanis az olasz külügyminiszter feleslegesnek tartotta, mondván, hogy ez a bolsevizmus újbóli hatalomrajutásához vezethet, így elég, ha a románok megígérik, ha majd a konferencia követeli, úgy kivonulnak Magyarországról.²⁸ Az ülés elhalasztása után nyilván lázás tanácskozások folyhattak a kulisszák mögött, melyek a francia—olasz álláspont győzelmével végződtek. Ezt igazolja, hogy másnap a vita már csupán az ultimátum közvetítőjének személyére koncentrált. Az ellentétek azonban így is az addiginál világosabban jöttek felszínre. Nyilván szerepet játszott ebben Ratigan bukaresti angol követ távirata, aki közölte, hogy megbízható bizonyítékaik vannak, miszerint St. Aulaire bukaresti francia követ ismételten hangsúlyozta a román külügyminisztériumnál, hogy a francia politika teljes mértékben támogatja a román kormányt, csak olykor engedményeket kénytelenek tenni Nagybritannia és az Egyesült Államok ellenséges attitűdjé miatt. Bratianu közölte az angol követtel, hogy hasonlóan nyilatkozott Pichon francia külügyminiszter Párizsban Misu román küldöttnek.²⁹ Polk szóváltette a kérdést a szeptember 3-i ülésen, Clemenceau azonban a román támogatást az olaszokra és a francia sajtóra hárította, amelyet Robert De Fleury bukaresti francia kulturattasé befolyásolt. Jóllehet az utóbbi állítás tartalmazta az igazság bizonyos elemeit, elhallgatta azt a sokkal vitathatatlanabb tény, hogy a francia sajtót elsősorban Pichon külügyminiszter befolyásolta, sajtókonferenciáin kiemelve azokat a kérdéseket, melyekre különösen nagy figyelmet óhajtott fordítani.³⁰

A francia politikában természetesen távolról sem az érzelmi momentumok domináltak, mégcsak nem is a román külügyminisztérium által megvesztegetett párizsi újságírók álláspontja. Sokkal nagyobb szerepe volt a kialakulóban levő cordon sanitaire politikának, melyben Romániának fontos szerepet szántak. Clemenceau, akit a francia parlamentben a legszélsőbb sovinszta erők, Poincaré és Foch, éppen a német békeszerződés miatt támadtak, Románia és a többi új állam szovjet- és németellenes támogatásával igyekezett a támadás leszerelni s politikájának helyességét igazolni. A francia politikai támogatás odáig ment, hogy a francia követ egyszerűen arra biztatta Bratianut, hosszabítsa meg Magyarország megszállását, míg elegendő vasúti gördülő anyagot szednek össze.

Bratianu, a burzsoá diplomácia cselszövéseinek e különösen tapasztalt öreg rókája, a helyzetet világosan látva, szeptember 4-én egyszerűen kijelentette, hogy nem kapta kézhez a Békekonferencia korábbi táviratát. Valójában azonban nyilatkozatának szövege világosan mutatta, hogy tisztában van a jegyzékek tartalmával. Bratianu tiltakozása a Békekonferencia „veszélyes és ártalmas politikája” ellen ismét leszögezte, hogy Budapest elfoglalásával és a bolsevizmus leverésével milyen nagy szolgálatot tettek a közös ügynek. A román miniszterelnök hajlandónak mutatkozott a Tisza vonaláig visszavonni csapatait, amennyiben gazdasági érdekeit biztosítani tudja. Mindkét távirata — egyiket Misu, a párizsi román delegáció vezetője nyújtotta át, a másikat Saint Aulaire bukaresti francia követ továbbította — oda konkludált, hogy a román

²⁸ Documents on British Foreign Policy, I. 193. A magyar minisztertanács több ízben vitát folytatott a román kormánnyal való tárgyalások kérdésében. Aug. 21-n a tárgyalások mellett döntöttek, de 28-án a román kormány deferált az antantnak, s egyelőre elejtette a külön tárgyalás gondolatát. O.L. Minisztertan. jkv. 1919. aug. 19., 20., 21. és 28.

²⁷ US Foreign Relations, PPC. XII. 657.

²⁸ US Foreign Relations PPC VIII. 56, szept. 2-i ülés.

²⁹ Documents on British Foreign Policy, VI. 203.

³⁰ Jules Laroche: Au Quai d'Orsay avec Briand et Poincaré. Paris. 1957. Idézi *Spector*: 301.l.

csapatok kivonása után Magyarországon vagy ismét bolsevizmus vagy monarchista reakció kerekedik felül, amiért a román politika elhárít magától minden felelősséget.³¹

A román miniszterelnök távirata ismét a szokásos vitát váltotta ki. Clemenceau — bár nem túl nagy meggyőződéssel — igyekezett plauzibilissé tenni Bratianu állítását, mely szerint nem kapta meg a Békekonferencia táviratát. Tittoni azonnal csatlakozott ehhez a véleményhez. Polk közbevetette, hogy korábbi értesülései szerint a francia követ átadta ezeket a táviratokat. Ezt Berthelot,³² a francia küldött, sietve cáfolta. Balfour is furcsállotta a helyzetet. Polk utalt arra, hogy a román királyné tiltakozása az amerikai politika ellen³³ a táviratok ismeretére utalt, Pichon azonban úgy vélte, hogy az anyakirályné nyilván csupán a sajtóból szerezte értesüléseit. A kissé kényessé váló vitát az olasz külügyminiszter úgy igyekezett új mederbe terelni, hogy felhívta a figyelmet: a román kormány jegyzékében egy új momentum is található, nevezetesen az, hogy először helyezik kilátásba Magyarország kiűrtését. Polk ugyan ismét kétségbevonta a román politika őszinteségét, utalva arra, hogy Bratianu aggodalma a magyarországi rend miatt, mikor a román hadsereg minden erővel akadályozza a magyar csendőrség felállítását, „legalábbis nevetségesnek tűnik”. Balfour is Polkot támogatta, hangoztatva az egész román álláspont valószínűtlenségét. Az angol külügyminiszter véleménye szerint Bratianu állításainál hitelt érdemlőbb az az amerikai értesülés, mely szerint a román pénzügyminiszter kijelentette: „... a románok Budapesten szándékoznak maradni, ügyeiket saját maguk, saját elképzeléseik szerint kívánják rendezni; kaptak egy sértő levelet a Békekonferenciától, melyre a legmegfelelőbb módon válaszoltak, figyelmen kívül hagyták. Románia egyáltalán nem tart a szövetségesektől, akik fenyegetéseiket úgysem fogják tényleges akcióval alátámasztani.”³⁴

Tittoni ismét enyhíteni óhajtván a vita élet, arra utalt, hogy a baj mindenekelőtt megfelelő magyar kormány hiányából származik. Polk szerint ebben is nagy szerepe van a román politikának. A hosszú vita azonban végül is oda konkludált, hogy egy Balfour által fogalmazott ultimátumot küldenek Bukarestbe. Az ultimátumot, valamint a korábban elküldött, de a román kormány által elveszítettnek jelzett táviratokat a konferencia határozata értelmében Sir George Clerk angol diplomatának kellett személyesen Bukarestbe juttatnia.

*

Sir George Russel Clerk éveken át az angol külügyminisztérium kelet-európai osztályának volt a vezetője. A Békekonferencia időpontjában Curson külügyi államtitkár magántitkáráként tevékenykedett. Nem sokkal azelőtt, hogy rábízták a békekonferencia jegyzékének továbbítását, született meg a döntés, hogy a jövőben az új csehszlovák államnál fogja képviselni Ófelsége kormányát.

A Balfour által fogalmazott s ultimátumnak szánt jegyzék hangjában valóban túltett a Békekonferencia minden addigi megnyilatkozásán. Sajnálattal veszik tudomásul a román politikát, melyet korábban talán még lehetett volna védelmi intézkedésnek feltüntetni, most már azonban, midőn a szövetsége-

³¹ US Foreign Relations, PPC. VIII. 110—111.

³² Philippe Berthelot a francia külügyminisztérium politikai osztályának vezetője volt, s Pichon mellett ő vett részt a konferencia munkájában.

³³ Mária román anyakirályné levelet intézett Wilsonhoz, különösen Hooverre panaszkodván.

³⁴ US Foreign Relations, PPC. VIII. 99—100.

sek jóváhagyása nélkül megszállva tart magyar területeket, semmiesetre sem. Ezzel — állapítja meg — ugyanúgy megsérti a belgrádi fegyverszüneti egyezményt, mint ezt korábban a magyar kormány tette.

A román csapatok „rendszeresen elrabolnak mindenfajta élő vagy holt jószágot, mely szállításra alkalmas”, s evvel nemcsak az igen rossz anyagi helyzetben levő Magyarországot károsítják, de a szövetséges hatalmakat is, akik elsősorban nyerték meg a háborút s mint ilyenek mindenféle jóvátételre elsőként tarthatnak igényt. Mindez felveti — folytatja a jegyzék —, vajon Románia egyáltalán a szövetségesekhez tartozónak tartja magát továbbra is.

A Békekonferencia négy kérdésre kért azonnali választ:

1. Kész-e Románia a Békekonferencia által megjelölt napon csapatait Magyarországról kivonni?
2. Hajlandó-e azonnal megszüntetni a magyar javak elrablását?
3. A már elhurcolt javakat hajlandó-e a Jóvátételi Bizottságnak átengedni?
4. Kész-e együttműködni a szövetségesekkel, hogy Magyarországon rend legyen, felelős kormány vegye át a hatalmat, amellyel békét köthetnek?³⁵

Az addiginál határozottabb hangnem ellenére a jegyzéket aligha lehet ultimátumnak tekinteni. Azonnali cselekvést csak a második pont követelt. Sőt, bizonyos kérdésekben engedékenyebb volt, mint korábban. Most mondták ki nyíltan először, hogy a Tanácsköztársaság idején a Tisza-vonal megszállását jogosnak tartották. Ugyan a Kun-kormány bukása után ezt már kétségbe vonták, de legalizálták a megszállást avval, hogy a kiűrítést csak később meghatározott időpontra követelték.³⁶

Clerkot 12-én várták Bukarestbe, három nappal korábban érkezett viszont oda Bandholtz tábornok, a budapesti szövetséges katonai bizottság amerikai tagja. Bandholtz Bratianuval tárgyalt, aki hosszú eszmefuttatásban ecsegtelte Románia állásfoglalását a háború alatt és után, hangoztatva a szolgálatokat, melyeket Románia az antantnak tett. Bandholtz feljegyzése szerint Bratianu azt állította, hogy mindazokat a területeket, melyeket a szövetségesek adtak Romániának, Németország is megígérte, így állásfoglalásuk az antant mellett teljesen önzetlen. Bratianu ismét megígérte, mihelyt rend lesz Magyarországon, a román csapatok távoznak, majd megmutatta azt a jegyzéket, melyet aznap óhajtott a Békekonferenciának küldeni.³⁷ Ebben nemcsak magyarországi politikájukat igazolták, de megtagadták az osztrák békeszerződés aláírását is. Bratianu már jelezte Bandholtz-nak, hogy inkább lemond, semhogy az utóbbi kérdésben engedjen.³⁸ Valóban, még aznap elment a román jegyzék Párizsba, mely utalva azokra a súlyos veszteségekre, melyeket Románia a háború, valamint az osztrák-magyar illetve német csapatok fosztogatása folytán szenvedett, igazolni kívánta a román politikát. „A szuverén Románia, melyet a háború alatt a szövetségesei elárultak és elhagytak (abandonnie et

³⁵ US Foreign Relations, PPC. VIII. 111—113. I. A román kormány rekvíziói ellen a csehszlovák kormány is tiltakozott.

³⁶ Ezeket a szempontokat lásd *Spector*: i. m. 183. l.

³⁷ US Foreign Relations, PPC. XII. 674—675. The Bandholtz Mission. *H. Bandholtz*: An undiplomatic Diary. A memoár román kritikájára lásd N. Jorga cikkét, *Revue Historique Sudest-European*, 1936.

³⁸ Az osztrák békeszerződés 60. cikkelyéről volt szó, amely a kisebbségek jogairól szólt, s aláírásával implicite Románia ezt magára nézve is kötelezőnek ismerte volna el. A kérdésre s az 1919 őszi román politikára lásd Gheorghe Bratianu: *Actiunea politică și militară a României an 1919*. București 1939. 112. kk.

trahie) — hangoztatta a jegyzék —, tiltakozik, hogy a nagyhatalmak ráerőszakolják akarataikat s evvel függetlenségét csorbítsák.”

Ilyen, függetlenséget csorbító, szuverenitást sértő rendelkezésnek tekintették a kisebbségi jogokat biztosító cikkelyt, Bánát felosztását, továbbá azt, hogy a magyar—román határ kérdésében a Békekonferencia sem a bukaresti szerződést, sem az Erdély s Románia egyesülésére vonatkozó 1918. december 1-i gyulafehérvári gyűlés döntését nem vette figyelembe.³⁹ Az új határ ugyanis véleményük szerint sem a gazdasági, sem a katonai, sem a közlekedési szempontokat nem veszi figyelembe.⁴⁰ Hosszan tárgyalva egyéb sérelmeiket, utalva arra, hogy bár a világháború hét hónap óta véget ért, Románia azóta is állandó harcban áll orosz és magyar kommunista szomszédaival, — tiltakoznak a Békekonferencia román ellenes magatartása s a hadianyagszállítások megszüntetése miatt.⁴¹ Párizsban 11-én vették a jegyzéket s másnap tárgyalt Clerk először Bratianuval. A román miniszterelnök lemondása hírével fogadta az angol diplomatát. Bratianu lemondását avval indokolta, hogy a Béketanács elfogadhatatlan feltételeket óhajt Romániára kényszeríteni. Valójában a lemondás inkább ismét ügyes taktikai fogás volt Bratianu részéről. A király ugyanis addig míg az új kormányt kinevezi, Bratianut bízta meg az ügyek vezetésével. Bratianu azonban bizonytalan jogi helyzetére hivatkozva, minden döntést elháríthatott és elhárított magától s tekintettel arra, hogy az új kormány kinevezése szeptember 29-ig elhúzódott, sikerült újabb néhány hetet nyernie. Egyébként az új kormányt Vaitoianu tábornok alakította meg, aki korábban a hadügyi tárcával rendelkezett a kormányban s teljesen Bratianu befolyása alatt állt.⁴²

Clerk tehát egy lemondásban levő miniszterelnöknek nyújtotta át az Antant jegyzékét, melyet Bratianu szerint nem lenne helyes a sajtóban közzétenni, nehogy fölöslegesen felkavarja a román közvélemény érzéseit. Clerk hangsúlyozta, mennyire óhajtja a Béketanács a Romániával való együttműködést. Bratianu ugyanezen az állásponton volt. Elismerte, hogy saját felelősségére foglalta el Budapestet, nem kérve Párizs engedélyét, nehogy azt megtagadják. Az Antant követelésére konciliáns hangnemben válaszolt. Kijelentette, nemcsak kész visszavonni a csapatokat, de egyenest minél hamarabb szeretné végrehajtani ezt. Beleegyezett, hogy amennyiben román tagja is lesz a bizottságnak, úgy felülvizsgálhatják a Magyarországról elhurcolt javak értékét, s végül a magyar kormánnyal való megegyezést is kilátásba helyezte.⁴³

³⁹ A gyulafehérvári gyűlésen résztvett románok Erdélynek Romániával való egyesülése és demokratikus reformok mellett döntöttek. A korabeli román politika ezt a döntést a Partiumra, sőt az Alföld egy részére is ki akarta terjeszteni. Lásd: V. V. *Tilea*: Románia diplomáciai működése 1919 novembertől 1920 márciusáig. Lugoș-Lugos. 1926. 249 l.; *Eliza Campus*: La lutte pour l'achèvement de l'unité nationale Roumaine (1914—1918). Revue Roumaine d'Histoire, 1965, 4. sz., 765—790. l.; C. *Daicoviciu*, L. *Bányai* et V. *Cherestegiu*: La Transylvanie pendant la première guerre mondiale et son union avec la Roumanie. Nouvelles études d'histoire. Bucarest, 1960. 541—566. l.

⁴⁰ A román kormány területi követeléseinél az etnikai, gazdasági és biztonsági szempontokat egyenesen kombinálta. Természetesen mind a három tényezőt a saját szempontjaik szerint interpretálták. Békés megyében támasztott területi követeléseiknél például elismerték, hogy a lakosság nem román, de úgy vélték, a szlovák lakosság inkább élne Romániában, mint Magyarországon. Másrészt a népesség-statisztikák meghamisításával egyszerűen kijelentették, hogy Makó és környéke magyar lakossága kompenzáció lenne Debrecen környékén élő nagyszámú román lakosság ellenében (Hoover Institute, American Peace Delegation, SH Bulletin 1062).

⁴¹ Lásd Hoover Institute American Peace Delegation, SH Bulletin 882. 1919. szept. 11. és Documents on British Foreign Policy, VI. 236.

⁴² G. *Bratianu*: Origines et formation de l'unité Roumaine. 1943, 322. l.

⁴³ US Foreign Relations, PPC. VIII. 333—335.

Clerk szemmel láthatóan teljesen megnyugtatónak találta Bratianu ígéreteit, hiszen 19-én, midőn korábbi táviratai Párizsba érkeztek, már befejezettek tekintette misszióját. Valóban a Békekonferencia csak 23-án foglalkozott a kérdéssel. Berthelot közölte Clemenceau nevében is, hogy Clerk táviratát teljesen megnyugtatónak tartja. Tekintettel arra, hogy Bratianu konkrét intézkedéseket is tett, úgy döntöttek, felfüggesztik a nemrég életbeléptetett tilalmat és folytatják a Romániába irányuló hadianyagszállításokat. Polk tiltakozott Clemenceau egyoldalú intézkedése ellen, hiszen a hadianyagszállítások felfüggesztéséről a Béketanács döntött. Berthelot erre kétségbevonta, hogy egyáltalán lett volna ilyen határozat. Midőn Polk pontosan idézte az augusztus 25-i jegyzőkönyvet, és Eyre Crowe, a jelenlevő angol küldött is megerősítette annak megtörténtét, Berthelot elismerte, hogy tévedett, arra hivatkozva, hogy úglátszik elfelejtette, hogy a kérdésről nemcsak tárgyaltak, de határozatot is hoztak.

A francia állásponttal szemben az angol és amerikai álláspont erős fenntartással élt a román kormány válaszát illetően, így a végleges döntést Clerk szóbeli beszámolójának meghallgatása utánra halasztották.

Clerk közben szeptember 20-án, elsősorban a rekvirálások kérdéséről újból tárgyalt Bratianuval. Bratianu ez alkalommal nem minden melléggondolat nélkül közölte az angol diplomatával, hogy számos magyar politikus sürgette egy román—magyar megegyezés létrejöttét és arra személy szerint is ajánkozott. A román miniszterelnök közölte feltételeit Magyarországot illetően. Ez mindenekelőtt egy Romániának megfelelő magyar kormány alakítása volt. Magyarország le kell mondjon minden követeléséről, át kell engedje a Maros torkolatát és Békéscsabát, azonkívül a Szatmár—Nagyvárad vasút védelmére a határnak a június 13-i jegyzékben meghatározott vonalhoz képest 20 km-re Nyugatra való tolásához hozzá kell járuljon.⁴⁴

Clerk világosan látta, hogy a román kormányválság elhúzódása s Bratianu újabb követelései között szoros összefüggés van. De azt is tapasztalhatta, hogy a nagyhatalmak, melyeknek közös kívánságait ő képviseli Bukarestben, jórészt a közöstől gyökeresen eltérő óhajokkal lépnek fel, mikor egyenként érintkeznek követeik útján a román hatóságokkal. Alig néhány nappal Clerk megérkezése után a szövetséges hatalmak bukaresti követei megbeszélést tartottak. Ez alkalommal mind a francia, mind az olasz követ túlzottnak tartotta az antant-jegyzék hangját, „kifejezték szilárd meggyőződésüket, hogy a román csapatok azonnali kivonása csak anarchiát teremt”, sőt igazolni kívánták a román hadsereg magyarországi rekvizícióit is. Elmondták véleményüket a várható román álláspontot illetően is, mely az angol követ véleménye szerint gyanúsán egybeesett a későbbi tényleges válasszal.⁴⁵

De az angol követ sem volt tétlen. Az ellenzék vezetőivel, Take Jonescuval tárgyalt, hogy kormányalakításra bírja őket. Feltehető ugyan, hogy az angol aktivitásban nagyobb szerepe volt annak a ténynek, hogy Bratianu felmondta az angol olajkoncessziókat, mint a román politika és a Békekonferencia közti konfliktusnak. Az angol kísérlet azonban nem sok sikert eredményezett. Clerk már távozóban volt, midőn a Vaitoianu-kormány kinevezése megerősítette, hogy a Bratianu-féle politika folytatódik, s az angol diplomata missziója Bukarestben nem sok sikerrel járt. Clerk jelentései ugyan nem ezt sugározzák, de a vele együtt Bukarestbe érkezett beosztottja, Leeper részletes jelentése

⁴⁴ Hoover Institute, American Peace Delegation, SH Bulletin 1001, okt. 4-i ülés, Clerk szept. 30-i jelentése.

⁴⁵ Documents on British Foreign Policy, VI. 237.

az angol külügyminisztériumnak, megállapítva, hogy Bratianu blöfföl, ezt elég egyértelműen leszögezte.⁴⁶

Mindenesetre, midőn szeptember 29-én az angol diplomata elhagyta a román fővárost, nem sok biztató eredményt vihetett magával Párizsba. Clerk október 7-én kelt jelentésében a következőkben összegezte tárgyalásainak lényegét: „meggyőződött, hogy Bratianu időt akar nyerni mindaddig, míg a szövetségesek vize elég zavaros lesz ahhoz, hogy ő számos pompás halat halászhasson”. Az új Vaitoianu-kormány megalakulása, melyre egy nappal Clerk távozása előtt került sor, nem ígért változást a román politikában. Ezt egyébként Bratianu és Vaitoianu, kik elutazása előtt együtt tárgyaltak Clerkkal, nem is titkolták.⁴⁷ Az angol diplomata legfeljebb a november elejére kiírt választásokban reménykedhetett. Clerk tehát nem alap nélkül juthatott arra a következtetésre, hogy Bukarestben kezdett misszióját Budapesten kell befejeznie. Annál is inkább, mivel a sokkal kínosabb helyzetben levő magyarokkal — úgy tűnt — több sikerrel kecsegtethetett a tárgyalás.

Október 1-én Clerk azért szakította meg útját Budapesten, hogy személyesen is tájékozódjék az itt kialakult helyzetről. A román rekvizíció a hadianyag fogalmának igen tág értelmezésével, minden ígéret ellenére, folytatódott. Az antant katonai bizottsága szerint szeptember 15-ig 8877 vagon árut vittek ki az országból Szolnoknál és 9391 vagon Csongrádnál.⁴⁸ Nem haladt előre a magyar csendőrség és rendőrség szervezése sem, pedig azt mind a román haderő kivonulásának, mind a forradalmi veszély kiküszöbölésének sine qua non-jaként értékelték. Igaz, Mărdărescu tábornok, a román katonai parancsnok és Diamandy polgári megbízott szeptember 19-én beleegyeztek tízezerfőnyi rendőrség felállításába, de az antant misszió egy héttel később kelt jelentése ismét csak arról ad hírt, hogy a románok akadályozzák a rendőrség szervezését.⁴⁹

Ha lehet, még zavarosabb volt a helyzet az Antant által elfogadható kormány megalakítását illetően. A Friedrich-kormány hallani sem akart esetleges lemondásáról, vagy akár csak tagjainak a polgári liberális pártok képviselőivel sőt szociáldemokratákkal való kiegészítéséről.^{49a} A kormány reakciós jobboldali jellege nem hagyott kétséget maga iránt, ennek nem is annyira bel- mint külpolitikai összefüggései zavarták a békekonferenciát, attól tartva, hogy a Habsburg-barát sovíniszta erők megakadályozzák az általuk óhajtott konszolidációt. A románok — nem minden alap nélkül — utaltak is erre a Friedrich-kormány vonatkozásában, sőt érvelésükben — mellyel a megszállás meghosszabbítását indokolták — arra is utaltak, hogy kivonulásuk után a Dunántúlon már kibontakozó fehérterror Budapestre, s az ország keleti felére is átterjedne. Ez az érvelés persze nem akadályozta őket abban, hogy Budapesten maguk is gátolják a polgári ellenzék szervezkedését. Mint ahogy a román megszállás megszüntetését sürgető angol—amerikai politikusoknál is csak azt a hatást váltotta ki, hogy megpróbálták a dunántúli fehérterror híreit túlzottnak minősíteni, vagy, mint Horovitz amerikai alezredes tette, teljesen kétségbe vonni.

A franciák tehát joggal utaltak arra, hogy Horthy hadserege a reakció

⁴⁶ Documents on British Foreign Policy, VI. 279.

⁴⁷ US Foreign Relations, PPC. VIII. 552.

⁴⁸ Hoover Institute APD SH Bulletin 680, szept. 17-i jelentés.

⁴⁹ U. S. Foreign Relations PPC. XII. 683 és H. I. APD, SH Bulletin 798, szept. 24-i jelentése.

^{49a} A kormány átalakításáról volt ugyan vita, Heinrich Ferenc tárgyalt a liberális és szociáldemokrata politikusokkal, de Friedrich és a kereszténypártok az átalakítást megakadályozták. O. L. Minisztertan. jkv. 1919. szept. 3. és 6.

legösszegebb elemiből áll,⁵⁰ ugyanakkor a Friedrich-kormány is reakciós és antiszemita. Az országban a nagybirtokos reakciós erők, támaszkodva a tisztkarra s a sovinszta kispolgárságra, egyre erősebb jobboldali politikai hangulatot keltettek. Azok a politikusok, kik a Tanácsköztársaság idején, de még a proletárdiktatúra bukása után is egy polgári kormányt támogattak, most sorra átálltak az ún. keresztény ellenforradalmi erők oldalára. Jól mutatja ezt Bethlen Clemenceauhoz írt szeptember 27-i levele. Ebben az ellenforradalom vezető politikusa utal arra, hogy korábban a szocialisták részvételével alakítandó koalíciós kormány híve volt. Az események azonban megváltoztatták álláspontját, véleménye szerint a szociáldemokraták túl közel állnak a kommunistákhoz, a kormányba való belépésük nem indokolt. A Béketanács — javasolja Bethlen — ismerje el a Friedrich-kormányt, amely választásokat tartson nemzetközi ellenőrzés alatt, előbb azonban a román csapatok hagyják el Magyarországot.⁵¹

Clerk tehát ilyen zavaros helyzetet talált Magyarországon, s ez a helyzet nem kis kétséget támasztott aziránt, hogy a problémákat egy megfelelő magyar kormány megalakításával meg tudja-e oldani. Az angol diplomata Diamandy román megbízottal találkozott először, aki mindenekelőtt a rekvirálások kérdésére tért ki. Véleménye szerint, mivel a háború alatt minden gyár és üzem készített hadianyagot, ezért a románok nem lépik túl ígérletüket — mely szerint csak hadianyagot requirálnak —, midőn a gyárakból a gépeket elhurcolják. Hangsúlyozta, hogy a reakciós Friedrich-kormány nem fogja önként átadni helyét egy koalíciós kormánynak.

Részben más megvilágításba kerültek az események, mikor Clerk a szövetséges tábornokokkal tárgyalt. Megkülönböztetve az egyes katonák vagy tisztek önkényeskedését vagy rablását a szervezett rekvizíciótól, ezeket egészében súlyos problémának tekintették. Véleményük szerint a Friedrich-kormány reakciós, de a rendet fenn tudja tartani, tehát a románok távozhatnak.

Az ismertebb magyar politikusok közül mindenekelőtt Friedrichhel és Garamival tárgyalt Clerk. Friedrich kijelentette, hogy Budapesten ugyan nem rendelkezik széles bázissal, de a vidék mellette áll. A parasztok — Friedrich szerint — a koalíciós kormányt zsidó manőverként fognak fel. Hangoztatta, nem kéri hogy a szövetségesek elismerjék, csak járuljanak hozzá, hogy választásokat tartson, itt meg fogja szerezni a többséget. Garami a szociáldemokrata párt koncepcióját fejtette ki, mely ebben az időben a Szocialista Internacionálé és a Szociáldemokrata Párt között is vita tárgyát képezte. A magyar szociáldemokraták ugyanis a kibontakozó fehérterrorral szemben az antantnál kerestek védelmet, még mindig abban az illúzióban éltek, hogy a nyugati hatalmak célja Magyarországon is a polgári demokratikus rend megeremtése, s ennek érdekében „demokratikus intervenciót” sürgettek. A Szocialista Internacionálét, amelyik még 1919 nyarán a Tanácsköztársasággal szemben intervenció ellenes álláspontot foglalt el, most álláspontja módosítására akarták bírni. A Szocialista Internacionálé⁵² viszont, nem minden alap nélkül, hivat-

⁵⁰ Hoover Institute APD SH Bulletin 1036. szept. 21. jelentés.

⁵¹ Uo. Bethlen szept. 27-i levele. Ugyanezen a napon kelt Garami levele is, amelyben a Friedrich-kormány helyett koalíciós kormányt kíván. Nem minden alap nélkül utal arra, hogy ha az antant elhatározta volna magát beavatkozásra, úgy megakadályozhatta volna a szélső-jobboldal megerősödését. Szintén választásokat kíván, de addig antant rendőrség tartsa fenn az országban a rendet.

⁵² „Demokratikus Intervenció” Magyarországon 1919 őszén. A Munkás és Szocialista Internacionálé Titkárságának két körlevele a magyar ügyben. Párttörténeti Közlemények, 1967.

kozott arra, hogy az antant magatartását világosan bizonyítja az 1919 júliusában a szociáldemokrata politikusokkal kötött megállapodás felrúgása, tehát ők nem látnak semmiféle biztosítékot az antantban a fehérterror ellen, sőt éppen az antant felelős a fehérterrorért.

Garamiék, mint ezt éppen októberben a Szocialista Internacionáléhoz intézett levelükben ismét megerősítették, fenntartották nézetüket az antant intervenció kérdésében; „a magyar pártvezetőség — írják — azt a nézetet képviseli, hogy a magyar proletariátus és általában a magyar demokrácia érkei Magyarország jelenlegi helyzetében sokkal jobban lennének biztosíthatók az antant hatalmi beavatkozásával”. Logikájuk ugyan sajátos volt, hiszen Garami és Buchinger, az Internacionáléhoz írt levél szerzői is elismerik, hogy a román megszállás és a fehérterror is az antant intervenció következménye, „az antant már interveniált”, mellyel megdöntötték a polgári demokrácia lehetőségét, most tehát interveniáljanak, mely ez esetben a fehérterrorra alapozott Friedrich-kormányt söpörné el. Ezen nézet jegyében tárgyalta tehát a szociáldemokrata politikus Clerkkal, hangoztatva, hogy a Friedrich-kormány — mely royalista, s a lakosság kisebb, csak a vidéki gentry, a parasztok s a kispolgárság egy részének támogatását élvezi — sem a belső békét, sem a nemzetközi békét nem tudja elnyerni. A szövetségesek mondassák őt le s koalíciós kormány alakuljon. Ennek lehetőségét nyilván alátámasztotta az a körülmény, hogy éppen Clerk látogatásával egyidőben kezdett kijegecesedni egy polgári blokk alakulás a 48-as függetlenségi, a magyar polgári, a Nagyatádi-féle kiscsászár, a demokrata, a nemzeti szabadelvű és köztársasági pártokból, illetve pártcsoportokból.⁵³

Clerk missziójának első tanulságait a Béketanács október 10-én vitatta meg. Clerk mindenekelőtt a Béketanács egységét sürgette, utalva arra, hogy a román politika fő támaszát éppen a szövetségesek közötti ellentétek alkotják. Enélkül aligha lehet várni a román kivonulást. Ami Magyarországot illeti, el kell döntenet, milyen kormány tartsa fenn a hatalmat a románok kivonulása után. Véleménye szerint a fehérterrortól és a reakciós kilengésektől való félelem eltűnt. Koalíciós kormány kell, de elképzelhető, hogy ez a Friedrich-kormányból alakuljon meg. Másik megoldás: összehívni az 1918-ban feloszlatott alsó- és felsőházat és ez írja ki a választást.

A Legfelsőbb Tanács természetesen úgy döntött, hogy két jegyzékszöveget dolgoztat ki: az egyiket a román, a másikat a magyar kormány számára. A szövegeket Berthelot és Clerk dolgozták ki, s ami a román kormányhoz intézett jegyzéket illeti, azt október 11-én jóvá is hagyták. A táviratban mindenekelőtt örömmel veszik tudomásul a román kormány Clerk által közvetített szándékát, hogy továbbra is az antanttal együttműködve kívánnak politizálni. Véleményük szerint három kérdésben van lényeges nézeteltérés a szövetségesek és a román kormány között.

Az első az újabb területi követelések Magyarországgal szemben, melyet a konferencia „ismételt és gondos vizsgálat után” kénytelen visszautasítani és az eredeti álláspontjához ragaszkodni.

Hasonlóan elutasító a válasz a második kérdés, a kisebbségi szerződés tekintetében. Véleményük szerint ez teljes összhangban áll valamennyi nép elemi érdekével és semmiféle formában nem sérti Románia szuverénitását.

⁵³ Az Újság, 1919. okt. 1.

Hajlandók azonban a szöveg bizonyos módosítására, finomítására, amennyiben Románia aláírja az Ausztriával kötendő békeszerződést.

A harmadik vitás kérdés Magyarországra vonatkozik s két részből állt. Itt úgy tűnik egyetértés áll fenn abban a tekintetben, hogy az eddig Magyarországról elhurcolt javakat közös bizottság vizsgálja felül s döntsön elosztásukról. Viszont nem mehetnek el szó nélkül azon tény mellett, hogy a román kormány minden ígéretése ellenére a rekvizíció tovább folyik. Javasolják: Csongrádnál és Szolnoknál nemzetközi bizottság vizsgálja felül a vonatokat, s a jogtalanul elszállított javakat irányítsa vissza.

Másrészt viszont követelik a román kormánytól, támogassa Magyarországon egy új koalíciós kormány létrehozását s a magyar rendőrség és csendőrség felállítását, mellyel egyidőben azonnal ürítsék ki az országot.⁵⁴

A jegyzék szövegével kapcsolatban a vitákban nem került fel lényeges szempont, csupán Polk vetette fel, hogy előre döntsenek a további teendők felől, esetleges román visszautasítás esetére. Clemenceau ezt azonban elhárította.⁵⁵

Ami a Magyarországhoz intézett jegyzéket illeti, a szöveg ezúttal sem váltott ki azonnal reflexiót. A jegyzékben kijelentik ugyanis, hogy nemcsak Habsburg József, de az ő általa létrehozott s az őt képviselő kormány lemondásához is ragaszkodnak. Javasolják: vagy a jelenlegi kormány kibővítésével vagy új kormány alakításával létesítsenek koalíciós kormányt, mely a szövetségesek által megjelölt területi határokon belül képes a rend fenntartására, választások rendezésére s a békeszerződés megkötésére.⁵⁶ A vitát itt az váltotta ki, hogy miként, pontosabban ki által történjen a jegyzék átadása. Polk ugyanis attól tartott, hogy a katonák nem képesek fenntartani a belügyekbe való beavatkozás látszatát, azért azt javasolta, Clerkot küldjék Magyarországra. Döntés nem született csak október 13-án, mikor Polk új javaslattal állt elő. Véleménye szerint ugyanis kettős hiba lenne ultimátumot küldeni a Friedrich-kormányhoz. Részben ilyen ultimátum bizonyos de facto elismerést tartalmaz, részben pedig „írásos dokumentumát” szolgáltatja a belügyekbe való beavatkozásnak. Tehát a Béketanács képviselőt küldjön Budapestre, szóbeli felhatalmazással. Mindenesetre a korábbi 3 napra szóló ultimátummal szemben ez komoly halasztást is jelentett, hiszen Clerk nem tartózkodott már Párizsban. Nem csoda, hogy Polk javaslata kivételesen nem váltotta ki a francia diplomaták ellenvetését, s megszületett az elvi döntés Sir George Clerk budapesti missziójára vonatkozóan. Jóllehet a kérdés részletes tisztázására csak Clerk Londonból való visszatérte után, október 16-án került sor.

Az október 16-i vita azonban a Clerk-misszióról kezdetben inkább a budapesti antant tábornokok távirataira terelődött, akik a magyarországi lehetetlen állapotokról, a román fosztogatásokról panaszkodva, a román csapatok azonnali kivonását sürgették.

Pichon ugyan egyetértett a kéréssel, de hangsúlyozta: szinte bizonyos, hogy a román csapatok kivonulása után Magyarországon súlyos helyzet áll elő, hiszen nincs még elegendő belső karhatalmi erő. Polk szerint a románok kivonulásával nem kell a kormány megalakulásáig várni. Pichon viszont ezt a kivonulás előfeltételének tekintette. Utána hosszas vita alakult ki, hogy a románok átadták-e és

⁵⁴ US Foreign Relations, PPC. Vol. VIII. 587.

⁵⁵ Idézi: *Spectator*: Rumania at the Paris Peace Conference. 196. l.

⁵⁶ US Foreign Relations, PPC. VIII. 58. l.

ha nem, miért nem az ígért 10 000 fegyvert a magyar csendőrségnek.⁵⁷ A vita, mint már annyiszor, természetesen ez alkalommal is elnapolással végződött.

Ami Clerk misszióját illeti, a költség fedezésének kérdése szemmeláthatóan nagyobb érdeklődést váltott ki, mint ami az ügy politikai összefüggéseit illeti, s viszonylag gyorsan megegyeztek, hogy mint a Szövetséges Hatalmak képviselője utazzék Budapestre, hol a különböző pártokkal a koalíciós kormány megalakulását illetően tárgyaljon.⁵⁸ A megállapodás után mintegy két hétig Magyarország kérdése nem szerepelt a Béketanács előtt. A Clerk-missziót elhatározták, s a megoldást is ettől várták. Clerk pedig október 22-én ismét elhagyta Párizst, hogy rövid időn belül másodszer látogasson Budapestre. Ez alkalommal azonban már mint a Szövetséges Hatalmak meghatalmazott megbízottja.

Clerk missziója nem volt titkos, küldetése és feladata már a sajtóban is megjelent, így midőn október 23-án Budapestre érkezett, a magyar szélsőjobboldali erők s a Friedrich-kormány felkészülve várták.

Taktikájukat hamar kidolgozták. Meg kell győzni az angol államférfit arról, hogy a Friedrich-kormány az ország többségének akaratát képviseli. Beniczky belügyminiszter tehát körlevelet intézett a vidéki — zömmel arisztokrata — kormánybiztosokhoz, indítsanak küldöttségeket Budapestre, a kormány elismertetése ügyében. „A küldöttségeknek — hangoztatta — különösen azt kellene hangsúlyozniok, hogy e mögött a kormány mögött áll az ország túlnyomó többsége, hogy nem hajlandók szocialista uralmat tűrni és hogy a Budapesten levő liberális pártok egyáltalán nem fontos tényezők.”

A küldöttségek összeállításáról, — a keresztény társadalom minden rétegéből — fellépésének jellegéről is szólt a belügyminiszteri körirat, mely különös súlyt helyezett a titkosságra.⁵⁹

Tolna megye katonai parancsnoka például bizalmas körlevélben utasította a közigazgatási hatóságokat, táviratokkal ostromolják a Béketanács küldöttét, „melyekben a lakosság osztatlan lelkesedéssel tesz tanuságot a keresztény nemzeti irány mellett, csak azt valló kormányt támogat és más kormánnyal kötött békét nem ismer el és kéri ennek illetékes helyen való tolmácsolását”. A katonai parancsnok szerint ilyen és hasonló tartalmú táviratok földmunkás, iparos, vagyontalanok, a község asszonyai és leányai nevében is intézendők.⁶⁰

Clerk október 24-én kezdte meg budapesti tárgyalásait, közölve Friedrichhellyel és a többi magyar politikussal, hogy a békekonzferencia legfelsőbb tanácsa nem ismeri el a kormányt s csak szélesebb politikai bázisra támaszkodó kormánnyal hajlandó tárgyalni. A jobboldal előre kitervelt meggyőző akciója azonban megfelelően funkcionált. A postás valóban sűrűn csöngetett távirattal, a Clerk szállásául szolgáló Werbőczy utcai palota kapuján, melyben a leg-

⁵⁷ US Foreign Relation, PPC. VII. 68. l. — A kérdés a 20-i ülésen ismét felmerült. Pichon ugyanis szóvá tette, hogy a jegyzőkönyv nem elég pontosan adja vissza álláspontját. Szerinte ugyanis csak a 10 000 fegyvert kell a románoknak azonnal átadniok, a kivonulásra csak a Béketanács jegyzékének megválaszolása és Clerk jelentésének beérkezése után kell sor kerülnön. Polk nem látta, hogy mi teszi indokolttá a várakozást, a vita azonban ismét általánosságokba fulladt, minden konkrét megegyezés nélkül.

⁵⁸ Uo. Clerk kiküldetése mindenképp az angol külpolitika diadala volt, s az angoloknak módot nyújthatott a francia hegemon törekvések ellensúlyozására.

⁵⁹ Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon. 1919—1921. Bpest. 1953. 250. l.

⁶⁰ Az ellenforradalom hatalomra jutása. 252. l. Egyes források szerint a mintatáviratot Friedrich miniszterelnök fogalmazta.

különbözőbb hazafias, nemzeti és keresztény szervezetek tettek hitet a kormány mellett, s mindenfajta demokratikus átalakulás ellen. A fehérterror tényei, s a keresztény pártok politikai elképzelései nem képeztek különösebb titkot az angol diplomata előtt. Október 28-án kelt levelében írja: „A román cenzúra igen szigorú, de azokat a budapesti lapokat, amelyek túljutnak a román cenzor kék ceruzáján — és nem csupán a szocialista vagy demokratikus újságokat, de a liberális és polgári orgánumokat is — elégetik a magyar közigazgatás funkcionáriusai, midőn az újságokat Budapest határán keresztül akarják szállítani.”⁶¹ A magyar közigazgatás funkcionáriusai, vagy egyszerűen a tisztii különítmények voltak-e a tettesek, ez esetben teljesen mindegy, hiszen jórészt mindkét szerv tagjai azon gentry úri középosztály embereiből kerültek ki, akik 1919 után a nagybirtokos osztály közvetlen, a tőkésrétegek bizonyos közvetett támogatásával mindinkább a magyar közélet uraivá váltak.

A szélső reakciós erők tobzódását természetesen nem volt nehéz észrevenni. Jelentőségüket azonban az antant különböző megbízottai aszerint értékelték, hogy túl- vagy alábecsülésük miként állt az illető nagyhatalmak érdekében. Szinte egyidőben kelt Clerk első nagyobb magyarországi jelentésével (1919. november 1.) a francia delegáció jelentése is. Az utóbbi kiemeli, hogy „Horthy tengernagy energikus ultrareakciós személyiség, aki ügyesen intrikál saját katonai diktatúrája érdekében”⁶², ezért elsősorban arra a royalista s habsburgiánus veszélyre hívja fel a figyelmet, mely a románok esetleges kivonulása esetén előállhatna. Clerk szintén elismeri, hogy augusztus óta a helyzet erősen romlott, a nyílt jobboldali erők felülkerekedtek, antiszemita kampány bontakozott ki. Az ő következtetése viszont az, hogy a kormányban ezeknek az erőknek kell nagyobb befolyást adni, s ami Horthyt illeti, szerinte a tengernagy „bizalmat kelt”.⁶³

A francia jelentés oda konkludált, hogy mielőtt a románok kivonulnak, a Friedrich-kormányt le kell mondatni, s az antant két hadosztályt küldjön az országba, mely megtartja a választásokat, új rendőrséget szervez, de egyben Horthy ellenforradalmi különítményeit is lefegyverzi. Természetesen a francia delegációt nem annyira Horthy belpolitikai tevékenysége zavarta, ők a kérdést — bár sok kétségtelen igazságra rátapintva — a román illetve saját dunavölgyi politikájuk szempontjából nézték, s Horthyt nem titkolt revansista szándékaiért kárhoztatták. A békekonferencia tanácsa november 3-án foglalkozott ismét a magyar kérdéssel, illetve ahogy Crowe angol delegátus kijelentette „a román és magyar kérdéssel, hiszen ez a kettő már teljesen egybefonódott”.

Az angol küldött ismét azt hangoztatta, hogy a román politikusok félrevezetik a Béketanácsot, s egyáltalán nem is válaszolnak a konferencia jegyzékeire, s javasolta, tegyék publikussá a Békekonferencia álláspontját.

Berthelot viszont nyilván kihasználta, hogy ez alkalommal nem a francia diplomáciára bizonyult rá, hogy a konferencia határozatai ellen a románokkal játszanak össze, azt a Bratianu által terjesztett verziót ismételte, mely szerint, mivel a bukaresti olasz delegátus nem adta át a jegyzéket, a román kormány úgy tekintette, hogy azt hivatalosan nem kapta meg.

A szokásos vita bontakozott ki ismét a szövetségesek közti egység szükségességéről s a román helyzetről, melynek során Polk nem minden él nélkül hangsúlyozta, hogy a kérdésben ott tartanak, ahol három hónappal korábban.

⁶¹ Hoover Institute, American Peace Delegation. SH Bulletin. 1250.

⁶² Uo.

⁶³ US Foreign Relations, PPC. VIII. 1919. 988. 1.

Berthelot idejét látta, hogy fordítson a tárgykörön, hangsúlyozva, ha a rend kérdését meg is oldják, a magyar kérdés megmarad, hiszen a románok kivonulásával Budapesten anarchiát kockáztatnak. Polk ismét a románokat hibáztatta, hogy nem fegyverezték fel a magyar rendőrséget, a francia delegátusok viszont azt hangsúlyozták, hogy szélső reakciós kormány mellett ilyen felfegyverkezés Európa békéjét veszélyeztetheti, s a Horthy-féle különítmények lefegyverzését sürgették. Budapesten a román csapatok más szövetséges csapatokkal való felváltása nem sok eséllyel kecsegtetett, így valóban kapóra jött Clerk jelentésének megérkezése, melynek ürügyén a tanácskozást ismét el lehetett napolni.

Clerk távirata mindenekelőtt a román csapatok minél előbbi kivonulását sürgette, mivel véleménye szerint ez esetben jobban tud tárgyalni a Friedrich-kormánnyal.^{63a}

Másrészt hangsúlyozta, hogy véleménye szerint a koalíciós kormányban a Keresztény Nemzeti Pártnak kell biztosítani a vezetőszerpet, zsidót viszont nem lenne helyes bevenni a miniszterek közé. Clerk arra kérte a békétanácsot, hatalmazzák őt fel egy ilyen jellegű koalíciós kormány elismerésére.

Hangsúlyozta kedvező benyomását Horthyról s meggyőződését, hogy képes lesz különítményeit rendbeszedni s a román kivonulás után a burzsoá rend stabilitását biztosítani.

Végül a román hatóságok Erdélyben elkövetett magyar-ellenes túlkapácsait tette szóvá.

A Clerk-féle javaslat vitáján Berthelot, a korábbi francia jelentés szempontjait is figyelembe véve négy lépcsős megoldást javasolt:

1. alakuljanak szövetséges erők,
2. a románok vonuljanak ki, mihelyt a szövetséges erők Magyarországra érkeztek,

3. mondjon le a Friedrich-kormány,

4. alakuljon demokratikus kormány, mely megrendezi a választásokat.

Berthelot emellett szellemesen gúnyolódott Clerk jelentésének Horthyra vonatkozó mondatain. „Sir George Clerk — mondotta — mint tökéletes gentleman, bizalmat érez Horthy tengernagy iránt, kellemes személyiségnek találva őt. Ami azonban őt illeti, neki úgy tűnik, hogy egy olyan magyar tengernagy szava, kinek intenciói közismertek, nem elegendő, legyen az bármilyen kellemes személyiség.”

De Martino olasz delegátus azonnal ellentmondott Berthelotnak. Az olasz külpolitika egyáltalán nem nézte jó szemmel Jugoszlávia presztizs-nyereségét, azért ellenezte, hogy jugoszláv csapatokat vonjanak be Magyarország megszállásába. Egyébként is az olasz—francia együttműködés, mely korábban Románia támogatásában jelentkezett, most már bizonyos fokig megbomlott. Az olaszok ugyanis mindenáron azon voltak, hogy a krízist meghosszabbítsák, s így jobb pozícióban tudjanak szembeszállni a szövetségesekkel, akikkel ellentétek, az Adria-tengeri olasz politikát illetően, egyre erőteljesebben kibontakoztak. Az olasz politika Romániában és Magyarországon egyaránt próbálkozott. Bratianunak is támogatást ígértek, amennyiben kitar álláspontja mellett,⁶⁴ és Horthyt is felkereste Romanelli ezredes megbízottja, hangoztatva,

^{63a} Clerk tárgyalásaira lásd Cnobloch osztrák ügyvivő jelentését. Haus-, Hof- und Staatsarchiv. 887/6817.

⁶⁴ Documents on British Foreign Policy VI 321. Rattigen Cursonhoz.

hogy hajlandók őket felfegyverezni, amennyiben szövetkeznek velük a délszláv állam ellen.⁶⁵ Ugyanígy olasz intrikákról ad számot Bandholtz is.⁶⁶

Így De Martino ez alkalommal már nem támogatta a francia javaslatot, hanem azt indítványozta, hogy a budapesti antant misszió ellenőrizze a kiépítendő magyar hadsereget.

Berthelot utal arra, hogy a szövetséges hadsereg antant parancsnokság alatt állna, viszont Horthy hadseregét az antant misszió nem tudja ellenőrizni. Ezután a vita már nem hozott lényeges új szempontot, ha csak Polk amerikai delegátus igen praktikus kérdését: „ki fizeti a költségeket” nem említjük ebben az összefüggésben. A döntés oda tendált, hogy kérdezzék meg Clerk véleményét. Mindenesetre az olasz delegátus hangsúlyozta, milyen nagy impressziót gyakorolt rá Clerk véleménye Horthyról, ezt, figyelembe véve az olasz külpolitika szándékait a Horthy-féle hadsereggel, könnyen megérthetjük —, sőt azt is felvetette, nem lehetséges-e Friedrichben megbízni. A franciák mindkét kérdésben opponáltak, de míg az utóbbi kérdésben utalhattak arra, hogy ez szembenáll korábbi határozatukkal, Horthy ügyében az angol érvekkel is szembe kellett szállniuk. Crowe ugyanis szintén bizalmát nyilvánította Horthy biztosítékai iránt. Egyébként is, ha Magyarországnak konzervatív kormány kell, úgy legyen, feltéve, ha nem restaurálják a Habsburgokat. Nyilván Horthy bizonyos abban, hogy a választások neki megfelelő kormányt eredményeznek, s ezért adott biztosítékot a kormány elismerésére. Őt azonban — hangsúlyozta továbbá — ez nem különösebben érdekli, a szövetséges megszállás csak további komplikációt okoz. Véleménye szerint elégedjenek meg a románok kivonulásával, s egy másik kormány megalakításával.

Berthelot hangsúlyozta, hogy Friedrich csendőrsége és Horthy hadserege a választások idején nyilvánvalóan a reakciós elemeket fogja támogatni. De világossá vált, hogy olasz támogatás híján kisebbségbe maradt, tehát nem túlságosan inzisztált korábbi javaslata mellett.⁶⁷ Másnap tehát a Clerknak küldött válaszok nem a franciák által javasolt négy lépcsős megoldást tartalmazták, hanem az angolokét. S mind a szövetséges csapatok esetleges bevonulását — bár eleve jelezték, hogy ez igen sok nehézségbe ütközik —, mind Horthy hadseregének antant ellenőrzését csak kérdés formájában tették fel az angol diplomatának. Hasonlóan megkérdezték, vajon lehet-e bízni a Horthy által adandó biztosítékokban.⁶⁸

Clerk válasza — jöllehet Budapesten ezekben a napokban teljes volt a zűrzavar — egyértelmű volt a szövetséges — csehszlovák, jugoszláv — csapatok budapesti bevonulását illetően. Határozott nem-je támogatást talált az antant tábornokoknál is, akik táviratukban hangsúlyozták: „egyhangúan és határozottan tiltakoznak” ilyen megoldás ellen, mivel ez úgy vélik „Magyarországot ismét a forradalomba kergetné”.⁶⁹

Clerk válaszában utalt Diamandy román polgári megbízott ígéretére, mely szerint november 9. és 11. között megkezdik a román katonaság kivoná-

⁶⁵ Documents on British For. Pol. VI. 321. Clerk Crowehez.

⁶⁶ H. Bandholtz: An Undiplomatic Diary, 193. l. és US Foreign Relations, PPC. XII. 713. — Bizonyos olasz—magyar tervezetésekről megemlékezik Romanelli emlékirata is. G. Romanelli: Nell' Ungheria di Béla Kun e durante l'occupazione militare romana. 417. l.

⁶⁷ US Foreign Relations, PPC. VIII. 936. l.

⁶⁸ Uo. 95. l.

⁶⁹ US Foreign Relations, PPC. IX. 10.

sát. De nem hallgatta el bizonyos kételyét, hogy vajon ez esetben is, nem egyszerűen a román diplomácia szokásos taktikájával áll-e szemben.

A Friedrich-kormány lemondását illetően viszont további türelmet kért, hangoztatván, hogy tárgyalásainak sikerében még bízik. Formailag úgy tűnhetett, hogy a koalíciós kormány bizonyos feltételei októberben javultak. Legalábbis ami azt illeti, hogy októberig szinte kizárólag a jobboldali keresztény pártok működtek, valamint a legsúlyosabb üldözés által korlátozva a szociáldemokrata párt.⁷⁰ Október 1-én adnak hírt az újságok bizonyos polgári liberális csoportok s az ellenforradalmi kurzussal nem szorosan együttműködő kispolgári és paraszt pártok kifejeződéséről. Október 1-én egy polgári blokk alakításáról tárgyaltak a 48-as függetlenségi, a magyar polgári párt, a Nagyatádi-vezette kisgazdák, a demokrata csoportok, a nemzeti szabadelvű, valamint köztársasági pártcsoportok. Platformjukban a proletárdiktatúra, a kommunizmus egyértelmű elítélése volt az alapvető közös vonás, de ugyanakkor bizonyos fokig elhatárolták magukat az ellenforradalom kilengéseitől. Vita tárgyát képezte közöttük az 1918-as októberi forradalom értékelése, nem volt egyértelmű a véleményük a szociáldemokrata párttal való együttműködésről, továbbá az ellenforradalom antiszemita kampányáról.⁷¹

Éppen ezek az ellentétek s az ellenforradalom taktikázása következtében Nagyatádi végül elhatárolta magát ezektől a túlságosan budapestinek s zsidó befolyás alatt állónak hirdetett pártoktól.^{71a} Így október közepén két ilyen polgári-liberális csoportosulás kezdett kifejeződni. Az egyik az Ugron Gábor—Sándor Pál vezette nemzeti szabadelvű, a Vázsonyi Vilmos vezette demokrata és a Bárczy István irányítása alatt álló szabadelvű polgári csoportokból. Ez elsősorban a budapesti közép- és kisburzsoázia polgári értelmiségre támaszkodott, élesen antikommunista álláspontját liberális és demokrata programjába illesztette. A másik, a Lovászi-féle 48-as párt és a Heinrich-féle magyar polgári párt, a vidéki értelmiség és gentry bizonyos kossuthi liberális hagyományaihoz ragaszkodó részét próbálta szervezni és egyesíteni a nagytőkés rétegeknek a kurzussal nem szimpatizáló, inkább a Tisza-féle munkapárti politikát visszaállítani kívánó politikusával.⁷² Az utóbbi két csoport október 15-én Országos Nemzeti Párt néven egyesült és kidolgozott programjában lényegében a háború előtti belpolitikához kíván visszatérni. A fasiszta tendenciák és a szociális demagógia kiküszöbölését követelték 5 pontos programjukban.⁷³

Az ellenforradalom vezető rétegei, a keresztény pártok is részben ugyanazokra a társadalmi osztályokra támaszkodtak, mint az Országos Nemzeti Párt, érthető volt tehát, hogy a két csoport között próbáltak közeledést létrehozni. A keresztény pártok azonban éppen a fasiszta csoportok túlsúlya következtében nem mutattak hajlandóságot a kompromisszumra. De megegyezésre a keresztény pártokhoz tartozó legitimista arisztokrácia is csak annyiban hajlott, hogy hajlandó volt Clerk követelésének engedni a koalíciós kormány alakítását illetően. Ennek feltételeként viszont ragaszkodott a keresztény pártok majoritására-

⁷⁰ A különböző üldözésekre lásd pl. Népszava, 1919 okt. 15., okt. 9., okt. 10. stb.

⁷¹ Az Újság, 1919. okt. 1.

^{71a} Lásd Cnobloch osztrák ügyvivő jelentését 1919. nov. 14. Haus-, Hof- und Staatsarchiv. 887/6932.

⁷² Az Újság, 1919. okt. 7.

⁷³ Az Újság, 1919. okt. 15., okt. 21.—1. Pártatlan kormányzás. 2. Osztály és felekezet elleni izgatás tilalom. 3. Személyes szabadság védelme. 4. Állami eszközök nem vehető igénybe a pártalakításban. 5. Béke a kisgazdakkal és munkásokkal. Ez alkotta programjuk lényegét.

hoz az új kormányban.⁷⁴ Ugyanez a vélemény kapott hangot abban az előterjesztésben, melyet a nagytőke egyik reprezentánsa, Walder Gyula, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár igazgatója juttatott el Clerkhoz. Walder antant támogatást kér, hangsúlyozva, hogy a gazdaságon keresztül gyakorolhatnának befolyást. Véleménye szerint a jelenlegi ultrakonzervatív belpolitikai irányzat megfelel az ország struktúrájának, zsidó ne legyen a kormányban, sőt a szociáldemokraták is fölöslegesek, mert ezek a keresztényszocialisták támogatását veszélyeztetnék.⁷⁵ Ez utóbbi felfogás volt az, ami — mint láttuk — Clerk elképzelésében is hangot kapott, s a megoldás módjaként jelentkezett: Clerk már személyes presztízse miatt is sürgetett valamiféle megoldást s erre, legalábbis ami az első feltételt, a románok kivonulását illeti, mutatkoztak biztató jelek. Románia és a békekonferencia ellentéte ugyanis november elején tetőpontra hágott, de éppen ezért magában hordta a megoldás lehetőségét is. Hiszen várható volt, hogy a román kormány nem feszíti bizonyos ponton túl a húrt és visszakoyni fog. Erre már a november 2-i román jegyzék egyes pontjaiban is voltak utalások, melyeket a Vaitoianu-kormány az október 12-i, majd később megismételt antant jegyzékre küldött. Az antant — mint jeleztük — három kérdésben követelt választ a román kormánytól, s a román diplomácia, hogy erősítse pozícióját a második és harmadik kérdésben, hajlandónak mutatkozott az első kérdésben, Magyarország kiűritésében engedékenységet tanúsítani. Joggal ítélték úgy, hogy pozíciójuk itt ugy sem tartható, tehát inkább ott tanúsítanak keménységet, ahol ez valamiféle konkrétumra vezethet a békekonferencia részéről. A román jegyzék tehát leszögezte, „hogy legfőbb óhaja fenntartani és fejleszteni a szövetséget és szoros együttműködést” a szövetségesekkel. Ezért bizonyos korlátozásokkal hozzájárulnak a Szövetséges Katonai Bizottság budapesti tevékenységéhez az eddigi rekvirálások megvizsgálását illetően, sőt ahhoz is hozzájárulnak, hogy Szolnokon és Csongrádon ellenőrző állomások létesüljenek.

A román kormány — folytatódik a jegyzék szövege — teljesen osztja a Legfelsőbb Tanács véleményét a magyar kormány jellegét s a vele szemben támasztandó feltételeket illetően. Miután megfelelő fegyver- és hadianyagmenynységet adtak át a magyar rendőrség és csendőrség számára, a román haderő parancsot kapott Magyarországnak a Tiszáig való kiűritésére. A kiűrités kezdő időpontját november 10-ében jelölték meg. Midőn Párizsban november 12-én az antant államférfiak leültek a kérdés tárgyalására, már kezükben volt a budapesti antant misszió távirata is, mely megerősítette, hogy a román csapatok ténylegesen utasítást kaptak Magyarország kiűritésére a Tiszáig. A konferencia viszont most elsősorban azt emelte ki, hogy a román jegyzék nem tért ki az antant követelésre. Crowe angol delegátus igen harciasan szólalt fel, hogy Bratianu csupán mellébeszél és időre játszik, ezért ultimátumot kell intézni a román kormányhoz, amelyben a diplomáciai viszony megszakítását helyezik kilátásba követeléseik nem teljesítése esetére. Polk természetesen helyeselt, sőt bizonyos fokig Clemenceau is egyetértett. Ismét de Martino lépett fel enyhítően, támogatást találván Berthelotban. Az utóbbi azokra a momentumokra utalt, amelyekben a román jegyzék engedményeket tett. A vitában felmerült a lehetősége, hogy fontolják meg esetleg Erdély, illetve Erdély egy részének hovatartozása kérdését. Ezt azonban elutasították s végül egy igen erélyes

⁷⁴ Az Újság, 1919. okt. 30.

⁷⁵ Hoover Institute, American Peace Delegation, SH Bulletin 1916.

ultimátumban egyeztek meg.⁷⁶ Igaz, az elkövetkező két-három napban az ultimátum hangja enyhült, de ebben közrejátszott az is, hogy a román kormány párizsi megbízottjai is úgy érezték, ezen a ponton már visszakozni kell, s különböző előzetes ígéretekkel próbáltak a nagyhatalmak államférfiainak felháborodását lecsillapítani.⁷⁷ Egyébként is a Romániában megtartott választások a Bratianu vezette liberális párt vereségét eredményezték, s bár a győztes erdélyi nacionalisták és a parasztpárt még nem alakított kormányt, egy konciliánsabb külpolitika várható volt.⁷⁸ A november 13-ára elkészített ultimátumtervezet hangja valóban erélyes volt és az olasz delegátus, részben saját kormánya utasítására, részben a Párizsban tevékenykedő román diplomaták ígéreteire hivatkozva, aláírására nem is vállalkozott. November 15-én végre elküldték a szöveget, hangsúlyozva, hogy nem tartják elégségesnek a román választ. Véleményük szerint a román jegyzék hangjában konciliáns, de a pontos válaszok elől kitér. Így nem reagálnak az antant álláspontjára a magyar határok kérdésében, az osztrák békeszerződés aláírásában, a rekvizíció ellenőrzésében nem adnak kellő jogot az antant bizottságnak, s a magyar területek kiürítését is csak a Tiszáig ígérik.

8 napot adnak arra, hogy a román kormány válaszoljon:

1. hajlandók-e kiüríteni Magyarországot a végleges határorokig?
2. Hajlandók-e szövetséges bizottságot elfogadni a végrehajtott rekvizíciók végleges sorsának eldöntésére?
3. Hajlandók-e az osztrák békeszerződést s a benne foglalt kisebbségi egyezményt aláírni?

Nem kielégítő válasz esetén nemcsak a diplomáciai viszony megszakítását helyezték kilátásba, de azt is, hogy ebben az esetben „a határok még hátralevő rendezésében Románia, saját akciója által, megfosztja magát minden jogától, melynek alapján igényt tarthat a nagyhatalmak támogatására”.

Természetesen hamarosan ismét kiderült, hogy az ultimátumot nem kell olyan komolyan venni, mint az erélyes hangneme után várható lenne, hiszen tényleges átadására is csak 9 nap múlva került sor Bukarestben. De az eltelt napokban a kérdést, a Clerk-misszió szempontjából, mégis levették a napirendről, hiszen november 14-én a román csapatok elhagyták Budapestet és hamarosan ténylegesen visszavonultak a Tiszáig.

A Clerk-misszió sikerének első feltétele tehát teljesült, így az angol diplomata erőfeszítéseit a másik két feltételre: az ellenforradalom megfelelő fegyveres erejének megteremtésére és a békeszerződésnek megfelelő koalíciós kormány létrehozására összpontosíthatta.

Ami a fegyveres erők kérdését illeti, Clerk felismerte, hogy bár a románok végül is átengedték az ígért fegyvereket a rendőrségnek, az ellenforradalom sorsát mégsem bízhatja kizárólag erre a fegyveres erőre. Annál is kevésbé, mivel nehezen volt elképzelhető, hogy amennyiben nem tudnak más fegyveres erőt felsorakoztatni, úgy a vonakodó Friedrich hajlandó lesz helyét önként átadni egy másik kormánynak. Az angol diplomata tehát — híven korábbi jelentéséhez, melyben Horthyt rendkívül szimpatikusnak találta — a Horthy-féle nemzeti hadseregére kívánta alapozni a rendszert. Ez azonban kezdetben

⁷⁶ US Foreign Relations, PPC. IX. 125. 1919. nov. 13.

⁷⁷ Uo. 145., 159. és 176. l.

⁷⁸ *Spector*: Rumania at the Paris Peace conference. 202. l.

ügy tűnt, ellentétben áll a másik célkitűzéssel, vagyis a koalíciós kormány létrehozásával. Hiszen szociáldemokraták vagy baloldali liberálisok — s tegyük hozzá, zsidó liberálisok — bevonása egy olyan kormányba, mely Horthy vérengző — kimondottan munkásellenes és antiszemita — különítményeire támaszkodik, meglehetősen paradoxnak látszott. Mégis bizonyos reális lehetőség eleve adottnak tűnt Horthy részéről azért, mivel számára hatalmi befolyása biztosítása céljából Clerk támogatása rendkívül fontos lehetett, s ezért érdemes volt bizonyos kompromisszumra ígéretet tenni, különösen abban a reményben, hogy ennek kijátszására később ügyis mód nyílik.

De a polgári liberálisok és a szociáldemokrata párt jobboldali vezetői is hajlottak a kompromisszumra. Nyilván a polgári rend stabilitásának biztosítása előttrét a döntő szempont volt, s abban reménykedtek, hogy az antant-támogatás ennek valamiféle liberális változatának megszilárdítását mozdítja elő. Horthy s az általa képviselt osztályerők célkitűzése iránt nem lehetett kétségük, de úgy vélték, az antant támogatásával sikerül majd a politikai hatalmat a katonai erővel szemben megszilárdítani, s a Horthy-féle végrehajtóhatalmat a koalíciós kormány ellenőrzése alá vonni. Ezért ők legfontosabbnak nem a szélső reakció katonai, hanem politikai képviselőit tekintették, azaz a Friedrich-kormány eltávolítását tartották. Világos volt, hogy Friedrich mindent megtesz hatalma biztosítására. November 1-én adnak hírt az újságok, hogy a miniszterelnök valamennyi kormánybiztosát és helyettesét igyekezett a kormány támogatására megnyerni.⁷⁹ Igaz, november 5-én Clerk előzetes ígéretet kapott Friedrich esetleges lemondására⁸⁰, de ezt, úgy tűnik, az angol diplomata sem tartotta meggyőzőnek. Inkább csak azért jelentette, hogy a Legfelsőbb Tanácson a francia és olasz politika ne nyilváníthassa túl gyorsan sikertelenné küldetését. S valóban a következő napokban a Béketanács nem folytatott lényeges vitát a magyar kérdéssel, sőt teljesítve Clerk kérését, elejtette újabb szövetséges csapatok Magyarországra küldésének gondolatát, és Csehszlovákiát s Jugoszláviát is felszólította az általuk megszállt magyar területek kiürítésére.

Clerk november 9-i levele már a hangulat komoly javulásáról számol be; s missziójának nagy sikereként értékeli azt a tanácskozást, mely november 5-én Horthy és a baloldali pártok vezetői között az angol diplomata házában lezajlott. Clerk szerint az ellenzéki pártok vezetői ez alkalommal teljesen meggyőződtek Horthy személyének pártatlanságáról és hadseregének fegyelmezett-ségéről. A találkozóról Clerk jelentésénél bővebb beszámolóval is rendelkezünk: többek között két résztvevő, Garami és Horthy visszaemlékezésével. Garami szemmel láthatóan nem minden tendencia nélkül az esemény leírása előtt ismerttet egy memorandumot, melyet Vázsonyi, Lovászy, Nagyatádi Szabó és a szociáldemokrata politikusok írtak alá. A memorandum a Yates amerikai ezredes irányítása alatt álló karhatalmi alakulatok magatartását teszi szövé. A memorandum szerint a Friedrich befolyása alatt álló karhatalom nyíltan pogromot készít elő, illetve elhatározta, hogy akik antiszemita pogromot hajtanak végre, azokat támogatja. Midőn a memorandumot átadták Clerknek, állítólag jelezték, hogy a Horthy-féle hadseregben sincs bizalmuk, s nem lenne helyes, míg egy megerősített és elfogadott kormány nincs, a hadsereget Budapestre beengedni. Clerk azonban kijelentvén Horthyról „he is a gentleman”,

⁷⁹ Népszava, 1919. nov. 1.

⁸⁰ U. S. Foreign Relations, PPC. IX. 11.

igyekezett megnyerni az ellenzéki politikusokat. Ebből a célból levelet intézett Horthyhoz, jelezvén, hogy a románok november 11-ig kivonulnak Budapestről, tehát meglesz az alkalom, hogy hadseregével bevonuljon Budapestre, de ahhoz, hogy ez ne váltsa ki a lakosság egy részének ellenkezését, kéri, adjon formális biztosítékot, hogy csapatai teljes rendet fognak fenntartani, semmiféle provokációt nem követnek el. Horthy biztosítékai alapján, ő is biztosítja az aggódó politikusokat. Horthy november 5-én természetesen megírta a kért pár soros levelet.⁸¹ Clerk tehát megbeszélést hívott össze, melyen Lovászy, Vázsonyi, Nagyatádi Szabó, Varjassy, Garami és Horthy vettek részt. Vázsonyi hosszan esetelte a Horthy hadsereg gyilkosságait és atrocitásait a Dunántúlon és felszólította Horthyt, adjon garanciát, hogy hasonló esetek budapesti bevonulása után nem fordulnak elő. Horthy válasza, hazafias frázisok mellett, az atrocitások tagadásából állt, bár a felkoncolást így is többször kilátásba helyezte. Mindenesetre volt annyi taktikai érzéke, hogy az ellenzéki politikusok kérésére „leghatározottabban kijelentette, hogy a nemzeti hadsereg alá fogja rendelni magát az új kormánynak”.⁸² Sőt nyilatkozatot is aláírt.⁸³ A meg egyezésről Horthy és Bethlen tájékoztatta Friedrichet, s próbálták rábeszélni az ellenkező miniszterelnököt a lemondásra. Nem sok sikerrel. Nyilván Friedrich a jobboldali keresztény kurzus elárulásával vádolhatta Horthyt a meg egyezés deklarációjának azon kitétele miatt, mely szerint „a hadsereg alárendeli magát a kormánynak, amely az antant legfőbb megbízottjának közreműködésével létrejön”. Horthy a Magyar Távirati Irodán keresztül sietve helyesbítést adott ki, mely szerint nyilatkozata úgy értelmezendő, hogy ő minden kormányt támogat, beleértve Friedrichéket is.⁸⁴ Friedrich felháborodva ismét az antant belső ellentéteinek felhasználására törekedett. Felkereste Bandholtz amerikai tábornokot, s hangsúlyozva, hogy mennyire bizik az Egyesült Államok igazságosságában, őt igyekezett megnyerni, hogy támogassa Clerkkal szemben kormányát.⁸⁵ Szavai termékeny talajra találtak, mivel néhány nap múlva az amerikai tábornok hibáztatja Clerkot, hogy túlságosan szocialista befolyás alá került. „Ami személyes véleményemet illeti — írja tovább —, nagy szerencse volt, hogy ebben a speciális időben, mikor oly sok forgott kockán, ilyen erős ember, mint Friedrich volt a kormánynon. Bár a Friedrich-kormány nem ideális, úgy vélem, bölcs dolog lenne az Ententétől, ha elismerné, mint de facto kormányt.”

Friedrich lemondása s a kormány megalakítása tehát még továbbra sem látszott biztosítottnak, jöllehet november 10. körül a román csapatok ténylegesen megtették az előkészületeket a főváros elhagyására, s a Béketanács jóváhagyta Horthy bevonulását, hangsúlyozva, hogy legfeljebb Habsburg restauráció ellen tiltakoznának. Clerk tehát szemmel láthatóan egyre formálisabban kezelte a koalíciós kormány kérdését, s jórészt elfogadta, hogy ebben

⁸¹ Doc. Brit. For. Pol. First series VI. 1919. 339—340. 1.

⁸² *Garami Ernő*: Forrongó Magyarország. 177. 1.

⁸³ Nem kívánunk itt foglalkozni Garamiék álláspontjának értékelésével. Garami könyvében avval mentegetőzik, hogy az antant-megbízott óhaja ellen nem tehettek semmit, annál is kevésbé, mivel ez a román megszállás meghosszabbodásával járt volna, melynek ódiumát nem kockáztathatták. A Népszava egyébként szintén eredménynek hirdette a megállapodást, s az egésznek igyekezett Friedrich-ellenes élt adni. A Szociáldemokrata Pártban a kérdéstről lezajlott vitáról részletesen lásd: *Fehér András*: A magyarországi Szociáldemokrata Párt újjászervezése és politikája. Párttörténeti Közlemények, 1963. I. sz.

⁸⁴ Népszava, 1919. nov. 7. — Cnobloch Horthy nyilatkozatát a Friedrich-kormány bukásaként értékelte. Haus-, Hof- und Staatsarchiv. 887/6841.

⁸⁵ US Foreign Relations, PPC. XII. 718. 1.

a kormányban a keresztény párté legyen a vezetőszerp. Erről igyekezett a békekonferenciát is meggyőzni, hangsúlyozva, hogy augusztusban még tehetek volna valamit, de az eltelt idő óta Friedrich olyan erős antiszemita és kommunistaellenes hangulatot alakított ki, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni. Friedrich nem akar lemondani, s nem lehet őt ellenzékbe szorítani, mivel ez esetben nincs kormányképes párt. Clerk és Friedrich megegyeztek pártközi konferencia összehívására. Ez még nem kecsegtet sikerrel, mivel az ellenzék csak Friedrich nélkül fogadja el a KNEP-et, a KNEP pedig nem hajlandó Friedrichről lemondani.⁸⁶

A koalíciós kormány megalakításában tehát nem jutottak tovább a holtpontra. De november 14-én a román csapatok elhagyták a fővárost és hamarosan visszavonultak a Tiszáig,⁸⁷ s november 16-án Horthy is bevonult hírkeddté vált fehér lován a Nemzeti Hadsereg élén, hogy első beszédében megfenyegetse a bűnös várost.⁸⁸ S a fenyegetést hamarosan tettek váltották fel. Az antant katonai missziója szerint „igen sok letartóztatás történt, bár kevesebb, mint várták”. Sir George Clerkot azonban különösen az bosszantotta, hogy néhány szociáldemokrata vezető is a letartóztatottak között volt. Polk amerikai delegátus ugyanebben az értelemben táviratozott Bandholtznak: „nagyon szerencsétlen Horthy részéről, hogy szociáldemokraták letartóztatásával kezdi”. Bandholtz „vesse latba minden befolyását s tartsa vissza Horthyt és Friedrichet, hogy a bolondot játsszák. Bármilyen kampány a szocialisták ellen a legrosszabb visszhangot váltaná ki a világ fővárosaiban.”⁸⁹

Clerk erélyesen tiltakozott, s néhány vezető szociáldemokrata esetében nem is eredménytelenül.⁹⁰ Mindenesetre úgy tűnik, hogy sikerült Horthyt meggyőznie, hogy ne zavarja az angol diplomatát feladata befejezésében, a baloldal üldözésére, a letartóztatásokra, az ellenforradalmi terror kibontakoztatására még lesz idő, Clerk távozása után is. Clerk ugyanis elhatározta, hogy napokon belül vagy eléri a koalíciós kormány megalakítását, vagy elhagyja a magyar fővárost, ami azt jelenti, hogy az antant nem köt békét Magyarországgal. November 13-án tehát egy napos határidőt adott egy megfelelő pártközi értekezlet összehívására. Az egynapos határidőt ugyan nem tartották be, de 14-én a KNEP pozícióját lényegesen sikerült megjavítania. A Sokoropátkai vezette kiscgazdapárt határozottan Friedrich mellé állt, s a polgári pártok blokkja ingadozott. Közülük már csupán a szociáldemokraták voltak határozottan Friedrich ellen.⁹¹

Friedrich november 15-én, midőn a román csapatok elhagyták a fővárost, mégis hozzájárult a pártközi értekezlethez, azt 17-ére tűzve ki. Ezt azonban éppen Clerk intencióival ellentétesen óhajtotta megszervezni. Véleménye szerint, mivel a lakosság 90%-a a keresztény párt mögött áll, tehát a 11 tagú kormányból legfejlebb 1 1/2 hely illetné a baloldalt, különös nagylelkűséggel azonban hajlandónak ígérkezett 2 hely átengedésére, hangoztatván, hogy „ez a legutolsó szava”. A pártközi értekezletet úgy hívta össze, hogy a két keresztény-pártot 3—3 ember képviselje, a többi pártokat viszont 1—1, összesen 4. Midőn

⁸⁶ US Foreign Relations, PPC. IX. 186. l.

⁸⁷ US Foreign Relations, PPC. XII. 722. l.

⁸⁸ *Nikolaus von Horthy: Ein Leben für Ungarn.* Bonn. 1953.

⁸⁹ Doc. Brit. For. Pol. First series VI. 386.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Az Újság, 1919. nov. 12., 13. és 14.

Clerk 12 pártonkívüli politikus meghívásához is ragaszkodott, Friedrich kijelentette, ezek nem dönthetnek, s avval igyekezte Clerkot zsarolni, hogy önhatalmúlag kiírja a választásokat.⁹²

Clerk maga 16-án még igen pesszimistán szemlélte az eseményeket. Friedrichet fehér bolsevistának nevezte, akinek semmi politikai érzéke nincs. Véleménye szerint Friedrich és társai annyira alkalmasak kormányzásra, mint amennyire egy vidéki város képviselőjelöltje lenne alkalmas az angol birodalom kormányzására. Csupán az tölti el őket félelemmel, hogy elveszítik tisztségeiket. Megpróbálja meggyőzni a többi politikust, milyen vézetes lenne, ha nem alakítanak meg a kormányt. Ebben az esetben minden kapcsolatot meg kell szakítani a szövetségesek és Magyarország között, a tábornokokat is vissza kell hívni, pedig azok igen jól érzik magukat a mágnások palotáiban, körüludvarolva a magyarok által.⁹³

A november 17-i értekezlet végül nagyjából a Clerk által javasolt összetételben ült össze. Részt vett rajta mint pártonkívüli politikus Apponyi Albert, aki néhány nappal korábban érkezett Pestre csehszlovákiai birtokáról, Andrássy, Bethlen, Károlyi Imre, Zichy János, Pallavicini György, Hegedüs Lóránt, Giesswein Sándor, Perény Imre és Horthy.

A Keresztény Blokkot 9 politikus képviselte: Huszár, Rubinek, Ereky, Szmrecsányi, Oláh, Ernst, Weisz, Teleki Pál és Sommsich (Friedrich nem volt jelen). A Keresztény Blokkot támogatta a Mezőgazdasági Munkás és Kisgazdapárt három jelenlévő képviselője, Sokorópátkai Szabó István, Meskó Zoltán és Patacsy Dénes, továbbá az ál-munkáspártok (Keresztény Munkáspárt és Magyar Munkáspárt) reprezentánsai, Rakovszky és Kacsó. A Magyar Nemzeti Párt részéről Lovászy, Heinrich és Platthy, a Kisgazdapárt részéről Nagyatádi Szabó, Kovács és Herceg Sándor volt jelen. Végül kiegészítette a Keresztény Blokk ellenzékét a Nemzeti Demokrata Párt részéről Bárczy, a Szociáldemokrata Párt részéről pedig Garami.

A tanácskozás Clerk beszédével indult. Az angol diplomata a fenyegetés és ígéretés valamennyi eszközét igyekezett igénybevenni. Drámai hangú beszédében elsősorban azt igyekezett aláhúzni, mennyire szüksége van Magyarországnak békére, melyre — ha nem fogadják el javaslatait — nem kerülhet sor. Hangsúlyozta, ha nem sikerül megállapodást létrehozni, úgy azonnal elutazik, s a következményekért a magyar államférfiak magukra vessenek. Eddig a fenyegetés. Beszédének másik részében viszont leszögezte, egyáltalán nem áll ellenségesen szemben az uralkodó keresztény kurzussal, nem akarnak semmiféle más kormányt ráerőszakolni az országra. Alakítsanak ideiglenes kormányt, amelyben a kisebbség is képviselve van (evvel Clerk elfogadta az ún. keresztény pártok álláspontját, hogy ők képviselik a többséget), a választás után azt csinálják, amit akarnak.⁹⁴

Clerk beszéde után, miután az angol diplomata elhagyta az értekezletet, megindult a vita. Andrássy és Bethlen szóltak elsőnek. Mindketten koalíciós kormány mellett. Erre Huszár Károly válaszolt a Keresztény Blokk nevében, hangoztatva, hogy legnagyobb koncesszió esetleg Friedrich lemondása lehetett, de a Keresztény Párt marad kormányon s politikája változatlan.

⁹² Az Újság, 1919. nov. 13.

⁹³ Documents on British Foreign Policy, First Series, VI. 379. l.

⁹⁴ Hoover Institute, American Peace Delegation, SH Bulletin, 1413.

Rubinek még tovább ment, mivel ő Friedrich személyéhez is ragaszkodott, hangoztatva, hogy nem kell tartani az antanttól.

Hegedüs a súlyos gazdasági helyzetre utalva szólta a béke, az antant támogatása és koalíciós kormány mellett, Rubinek javaslatát öngyilkosságnak minősítve. Nagyatádi Szabó is ilyen értelemben szólta, s Bethlen az elszakadt országrészek magyar kisebbségének érdekeire hivatkozott, a koalíciós kormány megalakítását sürgetve. Bárczy István a Demokrata Párt nevében Apponyit javasolta miniszterelnöknek.

Ehhez a javaslatához Garami is csatlakozott, hangoztatva, hogy bár reakciónak, de becsületesnek tartja Apponyit. (Pontosabban: arról volt szó, hogy a konzervatív liberális magyar Apponyi, vagy a fasiszta kispolgár Friedrich közül inkább az előbbit választotta.)

A szociáldemokraták nevében még a következő követeléseket terjesztette elő:

1. Ne legyen propaganda-minisztérium,
2. cenzúra ne tegyen kivételeket a pártokkal,
3. munka- és kereskedelmi minisztérium ne legyen különválasztva,
4. a bűnösök bűnhődjenek, de ne legyenek letartóztatások.

Garami után Horthy szólta, hangoztatva, hogy kalandorság lenne az antanttal szembeszállni.

Ezekután a keresztény pártok nevében Weisz ismét Friedrich mellett inzisztált, majd Rubinek az értekezlet elnapolását javasolta.

Mielőtt másnap összeült volna az értekezlet, a Friedrich-kormány minisztertanácsa ült össze, ahol Friedrich, helyzetét menthetetlennek tartva, lemondott, avval a feltétellel, hogy a KNEP egy másik tagja, Huszár Károly alakítson kormányt.^{94a} A belső helyzetet jól mutatta, s a koalíciós kormány belpolitikai lehetőségeire meglehetősen világos fényt vetett az a két incidens, mely a két tanácskozás között lejátszódott. Varjassyt, a polgári liberális párt egyik vezetőjét — aki egyébként tagja volt a szegedi ellenforradalmi kormánynak — az éjszaka folyamán különítményes tisztek akarták elhurcolni, s a politikusknak az ablakon keresztül kellett menekülnie, súlyos sérüléseket szenvedve. Vázsonyi Vilmos, a polgári liberálisok vezéralakját — aki már az 1918-as forradalommal is szembenállt — a határon egyszerűen letartóztatták s csak Clerk erélyes közbelépésére engedték szabadon.⁹⁵ A polgári újságok már a tömeges előállítások miatti nyugtalanságról s a hajmáskéri internálótábor felállításáról adtak hírt.⁹⁶

A 18-i értekezleten tehát a keresztény párt tagjai már Huszár Károly kormányalakításának álláspontját képviselték. A vita most már a miniszterelnök személye — Apponyi és Huszár — körül koncentráldott. Garami és Bárczy Apponyi mellett inzisztált, Lovászy már engedett, Teleki, Bethlen és Andrassy viszont közvetítő álláspontot képviselt. A keresztény párt nem volt hajlandó személyi engedményre, sőt avval is érveltek, hogy múltja miatt Apponyi a szövetségesek szemében is persona non grata. Bethlen megkérdezte, elfo-

^{94a} A nov. 17-i minisztertanács csupán a kormány kiegészítésére volt hajlandó, de Friedrich személyéhez ragaszkodott, a 18-i minisztertanácsban viszont kialakult a vélemény, hogy az antant nyomásának nem tudnak ellenállni, s elfogadták Huszár érvelését, hogy amit lehet mentsenek a kurzusból, a választások után úgyszólván korlátlan hatalomhoz jutnak. O.L. Minisztertan. jkv. 1919. nov. 17. és 18.

⁹⁵ *Garami Ernő*: A forrongó Magyarország, 182—184. l.

⁹⁶ Az Újság, 1919. nov. 19.

gadja-e a keresztény párt Apponyit, ha a szövetségesek is beleegyeznek. Erre Ernst és Rubinek kitérő, Erekí vizont nemleges választ adott. A vita mindenestre annyi eredménnyel járt, hogy a sértődött Apponyi is Huszár mellett foglalt állást, mielőtt az ülést ismét el kellett halasztani.⁹⁷

Az elkövetkező két napon óriási munka indult a kompromisszum érdekében. Nagyatádi kijelentette, hogy amennyiben az antantnak jó Huszár, úgy ő is elfogadja, Lovászy is erre az álláspontra helyezkedett, s Giesswein is beleegyzett, bár hangsúlyozta, hogy Apponyit jobban szerette volna. Így Huszár miniszterelnöksége ellen már csak a demokraták és a szociáldemokraták szóltak. Apponyi hivatalos visszalépése után Huszár miniszterelnöksége lényegében eldőntötté vált.

Garami a kérdést a Szociáldemokrata Párt vezetősége elé vitte. Garami — memoárja szerint — ellenezte a kormányhoz való hozzájárulást, a pártvezetés többi tagja azonban, még kedvezőtlenebb megoldástól tartva, a Huszár-kormány mellett szólt. A Szociáldemokrata Párt vezetése ebben az időben többségében gyenge politikai képességű, teljesen a jobboldali szociáldemokrata frakciókhoz tartozó vezetők kezében volt, akikből Garami taktikai képessége is hiányzott. Így mindenféle egyezményt — melyből némi engedményeket várhattak — függetlenül annak árától, sietve elfogadtak.⁹⁸

November 20-án tehát már csak a kormány-alakítás feltételei képezték vita tárgyát. A kormánnyal szemben ugyanis mind Nagyatádi, mind a demokraták, mind Garami bizonyos feltételeket támasztott, részben hatásköre korlátozása, részben a demokratikus jogok biztosítása érdekében.

Nagyatádi egyrészt a választások kitűzését későbbre óhajtotta kitolni, s biztosítékot kívánt a választási szabadságot illetően. Emellett véleménye szerint a megválasztandó nemzetgyűlés mandátuma csak egy évre szóljon.

Garami feltételei — támogatva a demokraták részéről — elsősorban a fehérterrorral szemben a polgári szabadság biztosítása érdekében szóltak. Követelte

- a) választási szabadság biztosítását,
- b) sajtó- és gyülekezési szabadságot,
- c) csak a bűnösöket üldözzék,
- d) felekezeti izgatás büntetendő legyen.

Emellett a keresztényszocialista befolyást állami eszközökkel támogató intézkedések megszüntetését szorgalmazta, követelve a propagandaügyi minisztérium megszüntetését, a munka- és kereskedelemügyi minisztérium egyesítését, a munkásbiztosító pénztár autonómiájának biztosítását.

Végül, Nagyatádihoz hasonlóan, a választások időpontjának későbbre halasztását s a nemzetgyűlés ideiglenességét hangsúlyozta.⁹⁹

Garami feltételeit természetesen csak részben fogadták el. November 21-én Huszár nagynehezen hozzájárult, hogy a választásokat egy hónappal későbbre halasszák, anélkül, hogy az összeülő nemzetgyűlés hatáskörét korlátoznák. A munkaügyi és propagandaügyi minisztériumot illetően is teljesí-

⁹⁷ Az ülésről Magyarországon nem rendelkezünk részletes jegyzőkönyvvel. Az ülés lefolyásáról az Egyesült Államok békedelegációjának anyagában található jegyzőkönyv alapján számoltunk be (H.I.A.P.D.H.SH Bulletin 1413).

⁹⁸ Lásd *Fehér András*: A magyarországi Szociáldemokrata Párt újjászervezése és politikája. Párttörténeti Közlemények, 1963. I. sz.

⁹⁹ Az Újság, 1919. nov. 22.

tette Garami kívánságát, ígéreteiben nem szűkölködött a demokratikus szabadságjogok biztosítását illetően sem.¹⁰⁰ Így tehát november 22-én az újságok diadallal adták hírül: Huszár Károly vezetésével megszületett a koalíciós kormány.¹⁰¹ A Friedrich-kormány utolsó minisztertanácsán Huszár kijelölt miniszterelnök kijelentette, hogy a koncentráció rájuk van kényszerítve, s a Friedrich-kormány volt tagjai tartsanak össze az új kormányban is.^{101a}

Clerk tehát teljesítette misszióját. November 25-én a Béketanáctól megkapott felhatalmazás alapján de facto elismerte az antant nevében Huszár kormányát. December 1-én Clerk a Legfelsőbb Tanács ülésén számolt be végzett munkájáról, s még aznap elment Párizsból Clemenceau távirata, melyben felszólítja Huszár miniszterelnököt, küldje el a magyar béke delegációt Neuillybe.

Clerk tiszta választásokat, egyesületi, gyülekezési jogot s valamennyi demokratikus jog szabadságát ígérte. A kormány de facto elismerése alkalmával küldött jegyzékben is leszögezi: reméli hogy „a kormány a választásokat halasztás nélkül megtartja, hogy a törvényt és a rendet az országban fenntartja, hogy minden magyar részére biztosítja a teljes polgári jogokat, beleértve a szabad sajtót, a gyülekezés, a politikai véleménynyilvánítás szabadságát, a pártatlan titkos és demokratikus alapokon nyugvó általános választójogot”.¹⁰²

S a szépen hangzó szavakkal szemben álltak a tények.¹⁰³ A választások előtt már olyan terror honolt az országban, hogy a Szociáldemokrata Párt kénytelen volt visszavonulni a választásokon való részvételtől. A sajtószabadságot a Népszava elleni decemberi támadás illusztrálta, majd Somogyi és Bacsó meggyilkolása, az emberi szabadságjogokat az a rendelet, mely az internálást a közigazgatási hatóságok kénye-kedvére bízta. A dunántúli vérengzések után a Duna—Tisza-közébe és Budapestre is kiterjedt a fehérterror, még szörnyűbb erővel, mint korábban. A gentleman Horthy katonái és a demokráciát ígérő Huszár hatóságai között aligha lehetett különbséget tenni az ellenforradalmi terrort illetően.

De ekkor Clerk már messze járt, és az antant a kormányt béketárgyalásokra alkalmasnak látta.

A Clerk-misszió befejeződött, s az angoloknak sikerült az egyértelmű francia hegemoniát elhárítani. Az antant segítségével úgy szüntették meg az ország román megszállását, hogy a demokrácia nevében törvényesítették a fehérterrort, a fasiszta önkényuralmat, a katonai diktatúrát. De a rend az antant szempontjából már biztos kezekben volt Magyarországon.

¹⁰⁰ Az Újság, 1919. nov. 22.—US Foreign Relations, PPC. IX. 394. I. Clerk zárójelentése.—*Nemes Dezső*: Az ellenforradalom története Magyarországon. Bpest. 1962. 82. l. — Garami a kérdést ismét pártvezetőség elé vitte, de mind a vezetőség, mind a pártválasztmány a megegyezés mellett szólt, Huszárral szemben azonban a külön munkaügyi minisztérium megszüntetését követelték, amit a javasolt miniszterelnök teljesített is.

¹⁰¹ Az Újság, 1919. nov. 22.

^{101a} O.L. Minisztertan. jkv. 1919. nov. 22.

¹⁰² US Foreign Relations PPC. XII. 744.

¹⁰³ A Népszava a megegyezés után azonnal szükségesnek látta, hogy mentegetőzzék, hangoztatván, hogy az ország érdekében léptek be a kormányba. Leszögezték, hogy a párt „semmi reális kormányzati hatalmat nem nyer” . . . „az úgynevezett hatalmi tárcák mind a szélsőjobb-
oldal kezében vannak, az ő rendelkezésükre áll a fegyveres hatalom is. Ilyen körülmények között tehát a koncentrációhoz fűzött várakozások megvalósításáért pártunkat felelősség nem terheli.”
Népszava, 1919. nov. 23.